له ستایشی فەلسەفەدا

یاخود: هەڵنانی فەلسەفە

ئەرستۆتالیس

وەرگێڕانی
نەوزاد جەمال

حکومەتی هەرێمی کوردستان

وەزارەتی ڕۆشنبیری

بەڕێوەبەرایەتی خانەی وەرگێڕان

xaneywergeran@hotmail.com

- ناوی کتێب: لەستایشی فەلسەفەدا
- نووسەر: ئەرستۆتالیس
- وەرگێڕانی لە هۆڵەندییەوە: نەوزاد جەمال
- پیتچنین: نەوزاد جەمال
- دیزاینی ناوەرۆک: زانا کەمال
- بەرگ: ئارام عەلی
- تیراژ: ٧٥٠
- زنجیرە: ٢٢١
- چاپخانە: کارۆ
- چاپ: چاپی یەکەم
- ژمارەی سپاردن: (٢١٨٥) ساڵی (٢٠٠٨)

وتەیەکی پێویست

هەرچەندە ئەم کورتەنووسینەی فەیلەسوفی ناسراو ئەریستۆ لەبەر تێگەیشتن گران و ئالۆز نییە، بەڵام سەرەڕای سانایی نووسینەکە گرنگیەکی خۆی هەیە. ئەمە نەك تەنها لەبەرئەوەی کە بە شان و باڵی فەلسەفەدا هەڵدەدات، بەڵکو لەبەرئەوەی هەندێك تیزی نایابی لەخۆگرتووە کە باس لە ڕۆڵ و تێگەیشتنی فەلسەفە دەکات لە بۆ ژیانێکی بەختەوەرو پڕواتا کە شایانی لێخوردبوونەوە بێت.

کاتێك بۆ یەکەم جار ئەم تێکستەی ئەریستۆم خوێندنەوە بیرۆکەی وەرگێڕانی کەوتە خولیامەوە. گەرچی ئەریستۆ نووسینی دیکەی زۆر بەنرخی نووسیوە بەتایبەت لەسەر ئیتیك کە یەکێکە لەشاکارەکانی، بەڵام ئەم کورتەنووسینە تامێکی خۆی هەیە لەڕوونکردنەوەی واتای

فەلسەفە و ئەرکی لە ژیانی مرڤدا. لەبەرئەوە دەشێت وەرگێڕانی ئەم تێکستە بۆ سەر زمانی کوردی سەرەتایەك بێت بۆ ناسین و خۆشویستنی کارەکانی ئەریستۆ وەك چۆن دەروازەیەکیش بێت بۆ تێگەیشتن لە ناوەڕۆك و ئامانجی فەلسەفە.

هەموو مرۆڤێك هەر لە سروشتەوە حەزو خولیای زانستی هەیە. لەبەرئەمەشە کە ئەریستۆ ڕێنوێنیمان دەکات بۆ فەلسەفەکاری. فەلسەفە زانینی ڕاستیمان پێدەبەخشێت. لەم نووسراوەدا "لە ستایشی فەلسەفەدا" ئەریستۆ دەیسەلمێنێت کە تێگەیشتن و بەرچاوڕوونی فەلسەفی بەرزترین جۆری چاکەیە. چونکە بەهۆی ئەم تێگەیشتنەوە مرۆڤ ژیانێکی بەختەوەرو تەواو بەدەستدەهێنێت. لە ڕاستیدا هەر ئەمەشە سوودو کەڵکی فەلسەفە بۆ مرۆڤ. بەشێوەیەکی گشتی کارەکانی ئەریستۆ ستایلێکی زانستی تایبەتیان هەیە و تاڕادەیەکیش هێندە ئاسان نین لەبەر تێگەیشتن، بەڵام دڵنیام خوێنەر چێژێکی تایبەت لەم بەرهەمە وەردەگرێت، چونکو بەشێوەیەك نووسراوە کە بێ پێچ و پەنا گرنگی فەلسەفەمان بۆ دەردەخات.

دیارە لەبەرئەوەی لە زمانی کوردیدا تکستێکمان نیە کە بەروونی واتاکنی فەلسەفە دەربخات. من لێرەدا خۆم بەستۆتەوە بە کرۆك و واتای سەرەکی تێکستەکەوە، گەر شتێك پێویستی بە ڕوونکردنەوە یا بە وشەیەکی زیاتر هەبووبێت، ئەوا خستوومەتە نێو کەوانەوە کە لەم شێوەیەدایە{}. ئیدی ئەوکەوانەی تر هی تێکستەکە یا هی وەرگێڕی هۆڵەندیە کە من وەك خۆی هێڵاومەتەوە هیچ دەستکاریم نەکردووە. پاشان سەبارەت بە خاڵبەندی و ڕیزپەڕاندن هەروەك چۆن لە دەقە هۆڵەندیەکەدا هاتووە هێشتوومەتەوە.

دیارە ئەکرا لە هێندێك شوێندا زیاتر ڕوونکردنەوە و لێکدانەوە و ڕاڤەی هەندێك چەمك و زاراوەی فەلسەفی بکەم، بەڵام لەبەر گەورەبوونی قەبارەو و زێتر ئاڵۆزی و سەرنەشێوان لەخوێنەری کورد کە لێکدانەوەی وەرگێڕو دەقەکە تێکەڵاو نەکات، بە باشم زانی ڕاڤەو لێکدانەوەی بۆ دەرفەتێکی تر هەڵبگرم.

نەوزاد جەمال- وەرگێڕی کوردی

پێشەکی وەرگێڕی هۆڵەندی

لە سەرجەم کارەکانی ئەریستۆ هەندێك دەستنووسی پەرتەوازە و پچڕپچڕ بەجێ ماون کە تاڕادەیەك جێگای مشتومڕو گومانن لای شارەزایان. لەوانەش یەك ناونیشان کە تائێستاش دیارە ئەو نووسینانەیە کە بریتین لە دیالۆگ و چارەسەرو شیکردنەوە - تراکتاتۆس- بابەتی کۆکراوە.

سەبارەت بەو دیالۆگانەی کە لەسەر شێوەی دیالۆگەکانی پلاتۆ{مامۆستای ئەریستۆ} نووسراون چەند ناونیشانێك هەن وەك: سیمپۆزیوم، سۆفیست، گرایلۆس یاخود زمانپاراویی و ئیودەمموس-ڕۆح. یەکێك لەو تراکتانە دەربارەی چەمکی چاکەو ئایدیاکان و شوێنکەوتوانی پیتاگۆراس و دیمۆکریتوسە. وە یەکێك لەودەستە نووسینەی کە بزربوون ئەم نووسینە وەرگێڕدراوەیە بەناوی (Protrepticus) کە لەلایەن (W. D.Ross) وە

سەرجەمی نووسراوەکانی ئەریستۆ کۆکراوەتەوە و لە ژێر دیالۆگەکاندا ڕیزبەندکراون.

لەنێو ئەو نووسراوە پچڕپچڕانەدا شتێك بەدی ناکرێت کە وتووێژبێت لەنێوان دووکەس یا زیاتردا کرابێت، بەڵکو تێبینی ئەوە دەکرێت کەلەبنەڕەتدا دەقەکە دیالۆگ نییە، بەڵکو سەلماندێکی بەڵگەییە و وەك دەقێکی پۆلێمیکی {نووسینێکە کەتێیدا بەبەڵگەوە بانگەشە یا دژایەتی بۆچوونێك دەکرێت}. ئیدی لەمڕووەوە دەقەکە کاراکتەری دیالۆگێکی هەیە، ئەگینا بۆخۆی ستایلی دیالۆگی نییە{واتە بەو مەبەستە نەنووسراوە}.

بە شێوەیەکی گشتی دەقەکە بەمەبەستی دژایەتی و بەرپەرچدانەوەی ئیسۆکراتێس (٤٣٦-. ٣٣٨.پ.ز.) نووسراوە. لە ئەوکاتەی ئەم دەقەی تێدا نووسراوە ئیسۆکراتێس وەك مامۆستاو نوسەرێکی زمانپاراوی بەناوبانگ بانگەشەی بۆ ڕیتۆریکا دەکرد وەك ڕاسترین و باشترین شێوازێ بۆ گەیشتن بە پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی.

لەو سەردەمەی ئەم خەریك بوو لە ئەسینا، پلاتۆو ئەریستۆش خۆیان لەو مشتومڕەی دەربارەی باشترین

شێوازی

فێریوون وفێرگە هەڵقورتاند. لەو نووسراوەی کە بەناوی (Antidosis) کەلە دەوروبەری ٣٥٣ .پ.ز. بلاۆکرایەوە، ئیسۆکراتێس بەرگریەکی تەواوی لە پرۆگرامی فێرگەکەی خۆی دەکرد و ڕەخنەشی لە فەلسەفەش دەگرت. بۆنموونە لە نووسینەکەی ئیسۆکراتێس کەدێینە سەری، شتێکمان لا دروستدەکات بەتایبەت لەچۆنییەتی مشتومڕەکە کەچۆن بەشداربووان لە وتووێژەکەدا پێشبڕکێی یەکتردەکەن. هەروەها بەوریاییەوە لەسەر پلەوپایەی سۆکرات و شوێنکەوتوانی قسەکراوە. وەك خۆی دەڵێت:

"بە وورپاییەوە پێتدەڵێم گەر بەراوردێك لەنێوان ئەوانەی کە لافی سۆراخکردنی داوەری و ویژدان دەکەن بکەم، پرۆگرامی من لەهی هەموویان باوەڕپێکراوترو گونجاوترە، چونکو ئەوانی تر بانگەشە بۆ جۆرێك لە ڕەوشتبەرزی و بۆچوونێکی فەلسەفی دەکەن کە جگەلە لە خۆیان کەسێك تێی ناگات و هاوکات ئەو بۆچوونەش لەناوخۆیاندا مشتومڕاویە. لە کاتێکدا بۆچوونەکانی من

هاویەکە. بەڵام ئەوان هەرئەوەندەیان بەلاوە بەسە گەر سەرکەوتووبن بەهۆی ناوبانگی خۆیانەوە، وە چەند فێرخوازێك بەلای خۆیاندا ڕابکێشن. بەڵام من هەرگیز لەم ڕەوشتە تێناگەم گەر ڕۆژێك لە ڕۆژانیش تەنها یەك کەس بۆ فێریوون بێتەلام. مەبەستی من ئەوەیە کە کۆمەڵ بەگشتی بۆ ڕەفتارێك هانبدەم کە بەهۆیەوە ژیانیان باشتربێت و وە هێلێنەکانی-گریکەکانی- تریش لەو بێ دەرەتانییەی ئەمرۆکە ڕزگاربکەم (Antidosis,Isocrates;٨٤-٨٥).

ئەمە هۆکارێك بوو بۆ فەیلەسوفێکی وەك پلاتۆ کە دەبێت پارێزگاری لەفەلسەفە بکات. هەوڵی ئەو بەتەنها بەوەوە نەوەستایەوە کە ئەو بڕیارەپێشوەختانەی کەوایاندەبینی فەلسەفە لە خزمەتی هیچ شتێکدانییە و بەشێکیش نییە لە ژیانی ڕاستەقینەی پیاوان. ئیدی پلاتۆ دووچاری هێرش وململانێ بووە لەگەڵ شاعیرو سۆفیستەکانداو کە هەریەکێکیان ڕێگەیان بۆ خۆیان خۆشدەکرد.هەر لەمێژەوە نەریتێك لەئارادابوو کە شاعیرەکان خۆیان وەك زمانحاڵی ڕاستەقینەی خوداکان لە

ئامۆژگاریکردن و ڕێنیشاندانی خەڵکیدا نیشان بدەن. سۆفیستەکانیش دەیانویست لەڕێی وانە وتنەوە هەمان ڕۆڵیان هەبێت و لافیان بەسەر خوێندکارەکانیاندا لێدەدا کە دەیانخەنە سەر ڕێگای سەرکەوتن.

دیارە بەشێکی گەورەی کارەکانی پلاتۆ هەوڵێکە بۆ ئەوەی لە کۆنتێکستی ڕووناکبیری و کۆمەڵایەتی و کولتوری سەردەمی خۆیدا جێگەیەك بۆ فەلسەفە بپچڕێت. بەدرێژایی ژیان ئەشکەنجە و ململانێی دژ بە فشوفیشاڵی شاعیران و سۆفیستان چالاکیەکی کرنگی بینی. پلاتۆ بەهۆی نمایشکردنی سۆکراتەوە وەك فەیلەسوفێکی نموونەیی ویستی جەماوەرەکەی بکاتە شوێنکەوتووانی ژیانێکی فەلسەفی. لە (apologie) داکۆکیدا کە باس لە داکۆکیکردنەکەی سۆکرات دەکات و هەوڵدەدات لە زاری مامۆستاکەیەوە بڵێت ژیان بەبێ پێداچوونەوەیەکی فەلسەفی هیچ بەهایەکی نییە: "ژیانێك بەبێ بیرکردنەوەی ڕەخنەیی ژیانێك نییە کەشایانی مرۆڤ بێت" (Plato; Apologie ٣٨a ٥).

گەرچی سۆکرات وەك نموونەیەکی بەرجەستەکردنی

ئەو ڕاستيە {ڕەخنەگرێكى فەلسەفى} هاتە مەيدانەوە، ئەپۆلۆجيەكەى پلاتۆ تەنها وەك پشتگيرى و داكۆكيكردن لە سۆكرات ناخوێنرێتەوە، بەڵكو بۆخۆى وەك ستايشكردنێكى فەلسەفەشە. گەرچى ئەو پياهەڵدانە بە فەلسەفەدا ژانرێكى ڕيتۆريكانەيە، وەك چۆن لاى سۆفيستەكان هەمان شێوە بەكارهاتووە. بەلاَم ئەم پياداهەڵدانە وەك بابەتێك لاى سۆفيستەكان بەشێوەيەكى ديكە كارى پێدەكرا. لەبەرئەوەى لاى ئەوان كەسێك ياخود بابەتێك هەڵدەبژێردرا كەجێى پرسياربوو. بەمەش دوو مەبەست هەبوو لە پشتيەوە: يەكەم بۆ ئەوەى بەهۆى بابەتێكەوە سەرنجى فێرخوازەكان لە داهاتودا بەلاى خۆياندا ڕابكێشن. وەلێ سەبارەت بە ڕاستگۆيى و دروستى بەلگەكانيان دەيانويست دەريخەن كە كەسێكى لاواز لە سەلماندندا، بەهێزتربكەن". بەپێى ئەفسانەكانى هێلێن ئەم شێوە بيركردنەوەيە نەگبەتى هێنا بۆ گريگەكان، بەتايبەت لەپێناو ئەو جەنگە ماڵوێرانكەرەدا دژ بە ترۆييەكان. چونكە ئەمە لە سەردەمێكدا بوو كە سۆفيستەكان لەبرەودا بوون، بەتايبەت سوارچاكێكى ئەو مەيدانە وەك گۆرگياس و ئێسوكراتيس. بەلاى لەبلەبانێكى

بيرتيژى وەك گۆرگياس ئەم پێداهەڵدانە بۆخۆى مايەى كێبەركێيەكە كە بيسەلمێنێت تاچەند باوەرپێكراو جێگاى متمانە پێكردنە. هەروەها ئيسۆكراتيس وەك سەركردەى فێرگەيەكى ڕيتۆريكى هاوكاريى بكات لەم لايەنەوە تاوەكو هونەرى ڕيتۆريكى خۆى سەربخات و بيسەلمێنێت.

پاش مردنى سۆكرات ، فەلسەفە و سوكراتيش بوونە بابەتێكى رەخنەيى و پێداهەڵدان. لە پێناو پێدا هەڵدان و هەم ڕەخنەگرتنيشدا كۆمەڵێك پشتگيرى ياخود ڕەخنە لەسەرى نووسراون. هەروەها ئەپۆلۆجيەكەى پلاتۆش دەچێتە هەمان چوارچێوەوە. دەشێت ئەم كارە بەربەرەكانييەكى بۆ ڕەخنەگرانى فەلسەفەى پلاتۆ دروستكردبێت كە بەهۆيەوە هێرش بكەنە سەر سۆكرات. لە هەموو حاڵەتێكدا دەتوانين ئەپۆلۆجيەكە وەك پێداهەڵدانێك بەفەلسەفەدا بخوێنينەوە: بەتايبەتى سۆكرات تێيدا پێ لەسەر پرەنسيپەكانى خۆى دادەگرێت و بەرگرى لە ڕەفتارەكانى خۆى دەكات.

بەلاَم دەشبينيت كە پێداگرتن و خۆڕاگرى خۆى بەمەرگ پاداشتى دەدرێتەوە! بۆيە دارشنەوەى بەرگريەكەى

سۆکرات جۆرێکە لە ئایدیالیزەکردنی ژیانێکی فەلسەفی کە سۆکرات سەرمەشقێکی نموونەییە! پۆرترێتی سۆکرات لە ئەپۆلۆجیدا نموونەییە، گەرچی ئەمە دوور لە بڕیاری حوکمدانی سۆکرات نووسراوەتەوە، بۆیە وەك بەرگرکردنێکی قانونی هیچ بەهاو واتایەکی ئەوتۆی نییە!

کاتێك سۆکرات لە ئەپۆلۆجیدا بەدواچونێکی فەلسەفی دەبەستێتەوە بەواتای ژیانەوە، بەوتەزایەکی ڕیتۆریکی — پۆلێمیکی ئەمە دەکات: لە ڕاستیدا ئەمە بۆچوونی پلاتۆیە لەو مشتومڕەدا دەربارەی باشترین شێوەی فێرکردن. ئەم بۆچوونە بەردەوام لە (Protrepticus)ی ئەریستۆدا دووبارە دەبێتەوە. ئەریستۆش بە شوێن پێهەلگرتنی پلاتۆ و هەم دژ بە ئیسۆکراتیس دەیەوێت ئەو بۆچوونە سەبارەت بە بەرگریکردن لەفەلسەفە دووپاتبکاتەوە کە فەلسەفە بەتەنها زانستێك نییە، بەلکو لە مێژەوە وەك ژیانێك (فێربوونی ژیان) سەیرکراوە، چونکە سۆراخکردنی دانایی- فەلسەفە تەنها ڕێگایەکە بۆ گەیشتن بە بەختەوەری ژیان!

بۆیە کارێك کە تایبەتە بە ئامۆژگاریکردن سەبارەت بەوەی مرۆڤ چالاکییەکی وەك فەلسەفە پراکتیزەبکات پێی

دەوترێت پێداهەڵدان (Protreptikos) یاخود هاندان. وشەی هاندان بەو واتایە کە لە نووسینەکەی پلاتۆ (Euthydemus) دا هاتووە کە تێدا سۆکرات بە سۆفیستێکی وەك ئێوتایدەموس و (Dionysodorus) دیۆنیسۆدۆروس (e.v ٣c٢٧٨.). سۆکرات دەیەوێت لەسەر بەڵێنەکانی بڕوات کە نمایشێك ئەنجام بدات دەربارەی هاندانی فەلسەفی (rotreptike sophia) : مەبەست لەمە ئەوەیە کە (Clinias) کلینیاسی لاو بۆ وەدەستخستنی ڕێزو ڕەوشتبەرزی هانبدات.

لەژێر سەرپەرشتی سۆکراتدا دواتر مرۆڤ دەگاتە گریمانەیەك: ڕەخنەی بێ زانست و زانین بوونی نییە! ئەو زانینەش کاتێك بەشداری دروستکردنی بەختەوەری دەکات کە نەبێتە سەرمایەیەکی مردوو، بەڵکو بناغەیەك بێت بۆ کردەوەکان. بەهەمان شێوەش دەبێت دارتاشێك تەنها ئیش بەکەرەسەو ئامێرەکانی بەردەستی نەدەکات، بەڵکو دەبێت باش بەکاریان بهێنێت. هەمان بۆچوونیش لە لاپەڕە ٧٩ ی (Protrepticus)ی ئەریستۆدا دووبارە دەبێتەوە. لەوێدا ئەو جیاوازییەك لەنێوان ئەو بەهرەیەی کە لەمرۆڤدا هەیە

لەگەڵ ئەوەی کە دەگونجێت بەزانین و زانست بژمێردرێت.

زاراوەی *پرۆترێپتیکوس لۆگۆس* بۆ نووسینێکی تایبەت بەکاردێت کە ڕێنوێنی مرۆڤەکات بەرەو پراکتیزەکردنی فەلسەفە، بەهەمان شێوەش لەلایەن چەندین کەسی دیکەوە لەم جۆرە نووسراوەی ئەرستۆ هەیە وەك بۆنمونە: Aristippus, Epicurus, Cleanthes, Chrysipurs, Posidonius, Cicero. یەکێك لەو دەستنووسە پارێزراوانەش پرۆترێپتیکوسی پلاتۆنیزمی نوێیە Iamblichus Chalias(ca. ٢٤٠-٣٢٠).

ئیامبلیکوس دەستنووسەکەی وەك نموونەیەك بۆ چاولێکردنی زۆربەی تێکستە بزربووەکەی ئەریستۆی بەکارهێناوە و ویستویەتی دایبڕێژێتەوە، بەلاّم لەسەر زمانی ئیامبلیکوس. شایانی باسە ئەم دارشتنەوەیە بەهۆی دوو هۆکارەوە بارگرانتر بووە. چونکە ئیامبلیکوس خووی وابوو کە دیالۆگەکانی پلاتۆ بەپێی پەرتووکێك بنووسێتەوە کە لە شێوەی چارەسەرکردنێکدا بێت. جا ئاخۆ ئەم جۆرە کارەی لەسەر پرۆترێپتیکوسی ئەریستۆ چەسپاند یا نا، ئەمە بەباشی دیار نییە.

پاشان لەکارەکەی ئیامبلیکوس دا چەند دژبەیەکیەکی ستێرێۆتایپ ئامێزی وەك ڕۆح \جەستە، بالاّیی و نزمی، واتە ئەو بۆچوونانەی وەك لە ئاستێکی بلّند و بەرزدا خۆیان دەبیننەوە. بۆ ئێمە ئاسان نییە کە ئەو شێوازە ڕیتۆریکیەی ئیامبلیکوس وەك ستایلێکی خۆی بژمێرن یا نا. لەهەموو حاڵەتێکدا ناتوانین ئەو خەسڵەتە بدەینە پاڵ تێکستەکەی ئەریستۆ کە ڕاستەوخۆ لە ژێر کاریگەری پلاتۆدایە!

چونکە دەشێت ڕاست نەبێت کە لە ڕێی بیرکردنەوەکانی پلاتۆوە ئەنجامگیری ئەوە بکەین کە دەقەکەی ئەریستۆ لەسەردەمی لاوێتیدا نوسرابێت. گەر لەو ڕوانگەی پیداهەڵدان بەژیانی فەلسەفیەوە سەیری کارەکانی ئەریستۆ بکەین، ئەوا سەرلەبەری ژیانی ئەو پلاتۆنی بووە و تاڕادەیەکیش ئەریستۆ کەمتر لە مامۆستاکەی بایەخی بە مەسەلە سیاسیەکانی سەردەمی خۆی داوە. هەروەها ئەو بۆچوونەی کەپێی وایە بیروهزری ئەریستۆ تەواو لەژێر کاریگەری پلاتۆ جیا ناکرێتەوە، تاڕادەیەك بەهێزنییە. بەلاّم گەشەکردنێکی باش لە ژیان و کارەکانی ئەریستۆدا تێبینی

دەکرێــت، گەرچــی لەهــەمان کاتــدا قورســایی کاریگــەری
ماموٚستاکەشی پێوە دیاربێت!

کۆرنێلس فێرهۆڤن Cornelis Verhoeven

لە ستایشی فەلسەفەدا

یاخود: *هەڵنانی فەلسەفە*

ئەریستۆتێلس

Aristoteles *Protrepticus*؛

ڕۆح و بەختەوەری

١

﴿ئەریستۆ دەقی "لە ستایشی فەلسەفەدا" پێشکەش بە (Themison)شای قوبرس دەکات.[1] لەگەڵ ئەوەشدا پێشنیازدەکات﴾ کە تا ئێستا بۆ هیچ کەسێك هەڵنەکەوتووە پێداویستیە سەرەکیەکانی لەبەردەستدابێت تاوەکو خۆی بۆ فەلسەفە تەرخانبکات. بەلاّم ئەو (شای قوبرس) هۆکارێکی –ڕێگایەکی زۆری لەبەردەم دابوو تاوەکو بەباشی بتوانێت بەوکارە هەڵبسێت. هەروەها ئەو بیرکردنەوەیەکی بەرزیشی هەبوو.

[1] پێدەچێت لێرەدا ئەریستۆ بیەوێت ئەو تێزە پلاتۆنییەی کە شافەیلەسوفە بەورییایەوە بەکاربهێنێت بۆ ئەوەی پشتگیری ماددی و دەسەلاّت پێکەوە گریچ بدات.

٢

﴿ ئەوانــــەی بـــەدوای بەختـــەوەری لـــە هـــەبوونی {کەرەسـەی}ماددیـدا دەگـەڕێن، شکـست دەهێـنن: چـونکە بارودۆخەکـەیان﴾ وایـان لێـدەکات کـە دەبێـت هەڵبـژێرێك بکـەن لـە نێوانیانیانـدا {شـتەماددیەکاندا} و هـەم ئـەوەش بکەن کە لەسـەریانە بـۆکردن. بۆیـە دەبێـت مـرۆڤ هـەردەم چاوی لەو دۆخە ناخۆش و ناشادکەرانەیش بێت کـە بەسـەر کەسێکی وەهادا{ئـەوەی بەختـەوەری لـە شـتە ماددیەکانـدا دەبینێتەوە} دێت، وە دەبێت خۆی لەو دۆخـە ڕزگاربکات و تێشبگات کە بەختەوەری لەوەدا نییە مرۆڤ بـەدوای سامانی ماددیـدا بگـەڕێت. بـەڵکو بەختـەوەری لەوەدایـە کـە ڕۆحـی ئـادەمی ڕەحـەت بێـت.[2] هـیچ کەسـێك ناتوانێت لافی ئـەوە لێبدات کە جەسـتە مایـەی بەختەوەریـە، هـەر لەبەرئـەوەی کـە جەسـتەی بـە بـەرگ و کاڵایـەکی جوانـەوە ڕازاوەتـەوە،

[2] ئەرکی خۆی وا دەبینێت کەدانیشتوانی ئەسینا قایل بکات کە ئـەوان خـەمی ڕۆحـی خۆیـان بخۆن، چونکە خـەمخواردنی ڕۆح مـرۆڤ دەباتـە پلەیـەکی بـەرزەوە. دا2b30 سۆکرات لـە ئەپۆلۆجی پلاتۆ لەسەردێڕی

بـەڵکو لەبەرئـەوەی ساغ و دروسـتەو لـە دۆخێکـی باشـدایە، گەرچی جەستەشی ناپۆشتەو ڕووتیش بێت.

بەهەمان شێوەش دەبێت بیر لە ڕۆحت بکەیتەوە. تـۆ یـا هـەموو مرۆڤێـك دەتوانێـت ڕۆحـی خـۆی بـە فێرکـردن و خوێندنێکی باش بەختەوەر بکات: نەك بـەوەی کـە ڕواڵـەت وڕووخـــسارێکی زۆر شۆخوشـــەنگی هـــەبێت کـــە هـــیچ سودوکەڵکیشی نەبێت. وەك چۆن بەلامانـەوە ئەسـپێك زۆر بـــەنرخ نییـــە گەرچـــی ڕەشمێکـــی زێـــڕینیش و زینێکـــی گرانبەهاشی پێوەبێت، لەبەرئـەوەی گوێڕایـەڵ نییـە. بـەڵام گـەر حـاڵی بـاش بـوو{گوێڕایـەڵ بـوو} ئەوسـاکە بـەرز دەینرخێنین.

٣

سەرەڕای ئەوەی خەڵکانێك زۆرجار کە هـیچ سوودێکیان نییە و دەبنە ساماندار، بەمەش زۆر بایـەخ بـەو بـەهاو بـەو شـتانە دەدەن کەموڵکیانـە، نـەك سامانە ڕۆحیـەکان. ئیـدی هیچ لەمە شەرمەزارتر نییە لـە ژیانـدا، بۆنموونـە هـەروەك چۆن کەسێك دەبێتە مایەی گاڵتەجاڕی بەهۆی ئەوەی خۆی

لە یەكێك لە بەندوكۆیلەكانی كەمترە، بەهەمان شێوەش دەبێت ئەوانەی سامانی ماددی گەورەترە لە خودی سروشتیان، كەمتر دەبێت، بە ماكامەران و نابەختەوەر بژمێردرێن.

4

لەڕاستیدا ئەمە وایە، چونكە زۆر هەبوون(سامان زۆری) هۆكارێكە بۆ سەركێشی و زیادەڕەووی، وەك پەندەكە دەڵێت. هەروەها كاتێك نەزانی ونەخوێندن هاوشان دەبێت لەگەڵ دەسەڵات و هێزدا، ئەوساكە ئەمەش سەرلێشێواویی وشێتی لەدایك دەبێت، وە ئەوانەی ڕۆحێكی نادروست و ناجۆریان هەیە، هیچ قازانجێك لە سامان و هێزو جوانی ناكەن.

بەڵام تاچەند مرۆڤ ئەم خەسڵەتانە{هێز،سامان، جوانی}ئەوەندە زیانی بۆخاوەنەكەی هەیە، بێئەوەشی بەخۆی بزانێت. وەك دەوترێت "چەقۆ(خەنجەر نادرێتە دەست منداڵ)": واتە هەرگیز نابێت دەسەڵات بخرێتە دەستی كەسی ساویلكەوە.

5

سەبارەت بە تێگەیشتن دەشێت هەموو یەكێك هاوڕابێت كە تێگەشتن لە بەرئەنجامی ئامادەیی فێربوون و گەڕان بەدوای ئەوەی پێویستە بۆ وەدەستخستنی فەلسەفەدایە. بۆیە هیچ بەهانەیەك نامێنێتەوە بۆئەوەی چیدیكە مرۆڤ بەدوای خوێندنی فەلسەفە نەكەوێ.

خوێندنی فەلسەفە

6

لە دوو حاڵەتدا مرۆڤ باس لە خوێندنی فەلسەفەدەكات: كاتێك كە مرۆڤ دەیەوێت بزانێت ئایاكو خویندنی فەلسەفە پێویست نییە. هەروەها ئەو دەمەی مرۆڤ خۆی بە تەواوی بۆ فەلسەفە تەرخاندەكات.[2]

[2] بەواتایەكی فراوانتر "فەلسەفە" لێرەدا هەموو شێوازێكی ڕوناكبیری دەگرێتەوە. بەمانایەی پلاتۆ لەكۆماردا لە سەردێڕی (٤٧٥) دا مرۆڤی فێرخواز وەك فەیلەسوف ناوزەد دەكات. ئیدی باسكردنی لە ڕۆڵی ڕوناكبیری و كۆمەڵایەتی فەلسەفە بۆخۆی بەشێكە لە فەلسەفە ولە هەمان كاتدا هۆكارێكە بۆ خوێندنی. دەشێت ئەمە وەڵامێكی بەرگریكارانە بێت سەبارەت بە ستایشكردنی فەلسەفە. بەمانایەكی تایبەت فەلسەفە بریتیە لە بۆچوون و تێگەیشتن لە پرەنسیپە یەكەمینەكان.

7

﴿لەبەرئەوەی ئێمە ڕووی دەممان لە مرۆڤە نەك ئەوانەی كاراكتەر{كەسێتی}خودایان هەیە، دەبێت ئەو هەڵنان وئامۆژگاریانە{سەبارەت بەخوێندنی فەلسەفە} لەگەڵ هێڵە سەرەكیەكانی ڕۆڵی كۆمەڵایەتی ژیانی پراكتیكی فەلسەفە بگونجێنین. بابێینە سەر ئەم خاڵە﴾

٨

﴿ئەوەی لەبەردەمان دایە بۆ ژیان بۆنموونە لاشەو ئەوەی پەیوەندیان پێوەیەتی، دەتوانین وەك ئامێرێك، ئامرازێك سەیری بكەین. ئیدی بەكارهێنانی ئەم ئامرازە جۆرە ڕیسكێك لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت. بەتایبەت بۆ ئەوانەی كە بەشێوەیەكی دروست ئەو ئامرازە بەكار ناهێنن، ئاكامی خراپی لێدەكەوەێتەوە، لەبەرئەوە دەبێت بەدوای زانستێك دا بگەڕێین بۆئەوەی هاوكاریمان بكات لەو بوارەدا تاوەكو بتوانین بەشێوەیەكی دروست ڕێكیانبخەین. ئیدی دەبێت بەدوای ئەو زانینەدا بگەڕێین و بەشێوەیەكی

دروست بەكاری بهێنین. لەبەرئەوە دەبێت فەلسەفە بخوێنین تاوەكو بتوانین بەشێوەیەكی دروست لە كۆمەڵدا هەڵسوكەوت بكەین﴾

٩

ئیدی ئێستا چەند شێوەیەكی جیاوازی زانست لە ئارادا هەیە: یەكێك لەوانە ئەو زانستەیە كە لە ژیاندا سوودو كەڵكێكمان پێ بگەیەنێت. ئەویتریش ئەو انستەیە كە خەڵكی بەكاری دەهێنن. كەواتە چەند جۆرێك لە زانست هەیە كە هەریەكەی بۆ مەبەست و شتێك بەكاردەهێنرێت. وە ئەوانەشی ڕێنمایكەرو ڕێنیشاندەرن. گەرچی جۆری دووهەمیان بالادەستە، بەڵام چاكە بەمانایەكی دیاریكراو دەگەڕێتەوە بۆ هەردووكیان{هەردوجۆرەكە}. دەی كەوابێت تەنها زانستێك هەیە كە بتوانێت بڕیارێكی دروست پێكبهێنێت و هەروها ئەقڵ و هەموو لایەنەكانی چاكە لەبەرچاو دەگرێت - وە فەلسەفە شێوازێكە لە زانست و زانین- كەدەتوانین هەموو شێوەكانی تری زانین بەكاربهێنین و ڕێنوێنیش بكات بێئەوەی پێچەوانەی

سروشتی مرۆڤ بێتەوە، لەبەرئەوە دەبێت لەهەموو حاڵەتێكدا فەلسەفە بخوێنرێت. چونكە بەتەنها فەلسەفە دروسترین بڕیاری لایە، هەم تێگەیشتنێك دەبەخشێت كە هیچ هەڵەو خەوشێكی تێدانییە.[2]

سروشت و بوون

١٠

﴿با لەخاڵێكەوە دەست پێبكەین ئەویش مەبەست و ئامانجی سروشتە، وەلەوێشەوە بگەینە هەمان ئامۆژگاری﴾

١١

ئەوشتانەی كەهەن لەهەندێك حاڵەتدا بوونیان دەرئەنجامی هەندێك مەبەست وكارامەیی و لێهاتوویی مرۆڤە، بۆنموونە خانوو یاخود كەشتیەك. هەردووكیان {خانوو و كەشتیەكە} بەرئەنجامی یاخود بەهۆی كارامەیی

[1] Aristoteles: *Metaphisica*; I,2 (982a18-30) [2]

و وەستاییەكی تایبەت و پلانێكەوە هاتوونەتە بوون(دروستكردن). بەڵام شتگەلێكی دیكە هەن كەبوونیان وابەستەی كارامەیی و لێهاتوویی نییە، بەڵكو بەهۆی سروشتی خۆیانەوەیە. هۆكاری بوونی گیانلەبەران و ڕووەك دەگەڕێتەوە بۆ سروشت و ئەو بابەتانەی لەم جۆرەشن بە كردەیەكی سروشتی هەن. بەڵام چەند شتێكی دیكە هەیە كەبەرێكەوت هاتوونەتە بوون. سەبارەت بەزۆربەی ئەوشتانەی كە بەهۆی پرۆسەیەكی سروشتی و هەروەها بەهۆی هۆكارێكەوە هەن، دەتوانین بڵێین كە بوونیان بەرهەمی ڕێكەوتە.

١٢

ئەوشتانەی كەبەرێكەوت هاتوونەتە بوون بەهیچ شێوەیەك مەبەستێكی دیاریكراو و هیچ ئامانج و چارەنوسێكی نییە. بەڵام ئەوانەی كە بەرهەمی دەستكرد و لێهاتووین هەم مەبەست و هەم ئامانجێكی تێدا بەدی دەكرێ. كێ كارامەیی و لێهاتوویەكی هەبێت، هەمیشە

دەتـوانێ هۆیـەك، پاسـاوێك بهێنێتـەوە كەبۆچـی شـتێك دەنوسێت و بەهۆیشیەوە چ مەبەستێك دەپێكێت. ئیدی ئەم مەبەستە باشترە لەوەی مرۆڤ داخۆ بەهۆی ئەوكارەی چاوی لەچی بڕیوە. مـن مەبەسـتم لـەو شـتانەیە كـە كارامـەیی هۆكارێكی سەرەكیە لەدروستبوونیان، نەك لاوەكیـە. لێـرەوە دەتـوانین پزیـشكی وەك هۆكارێـك بـۆ تەندروسـتی دابنـێین وەك لەوەی بە هۆكاری ناساغی بژمێرین. بەهەمان شێوەش هونەری بیناسازی هۆكارێكە بۆ سازكردنی خانوویـەك نـەك بۆ ڕووخاندنی.

بـەم شـێوەیە دەبیـنین كـە هەرشـتێك بـەپێی یاساكانی كارامـەیی وەسـتایی و كـارزانی بێتـە دی-بـوون- ئـەوا بـوونی ئەو شتە مەبەستێكی دیاریكراوی هەیە: ئـەویش چارەنوس و ئامانجە تێیـدا. وە ئـەو ئامانجـەش بـەرزترین شـتە. بـەڵام ئەوەی بەڕێكەوت دروستبێت، بەهۆی مەبەست و ئامانجێكی دیـاریكراو و تایبـەتبوون. وەڵێ دەشـێت بەڕێكـەوت شـتێكی باش دروستبێت، بەڵام ئەوە شتێكی باش نییـە لەبەرئـەوەی كە بەڕێكەوت دروستبووە. ئیدی ئەوەی بـەهۆی ڕێكەوتـەوە

دروستدەبێت هەمیشە شتێكی، هەبوونێكی نادیاریكراوە.[3]

١٣

لەو نێوەندەشدا شـتێك كـە بەڕێگایـەكی سروشـتی دێتـە بـوون، مەبەسـتێكی دیـاریكراوی تێـدا هەیـە، وە هەمیـشە فۆرمێــك وەردەگرێــت كــە لــە پێنــاو مەبەســتێكی بــاڵاو بەرزتردایـە، نــەك لەبەرئــەوەی بــەروبوومی —بەرهــەمی-كارامــەیی مــرۆڤ بێــت.[4] لەبەرئــەوەی ئــەوە سروشــت نییــە كەلاســایی كارامەییــەك دەكاتــەوە، بــەڵكو بەپێــچەوانەوە ڕاســتە. وە كارامــەیی لــەپێناو دیــاریكردنی سروشــتدایە و هاوكارە لە پڕكردنەوەی گشت كەموكورتیـەكانی سروشـت.[5]

---

[3] Arisotitels: *Phisica*, II,5(197a 5-11).[2]

[4] ئەریـستۆ لـە Caelo I،٤ (271a33) دەڵێـت خـواو سروشـت هـیچ شـتێك لـەخۆڕا ناكەن. پێش ئەریستۆ لیوكیپووس Leucippus هەمان بنـەمای وتـوە: "هـیچ شـتێك لەخۆڕا ڕوونادات، بەپێچەوانەوە هـەموو كەسێك لەسـەر بنـەمای ئاوەزوئـەقڵ هـەم زەرورەت دەڕوات بەڕێوە".: Diels& Kranz, Die Fragment, Fr.67 B2.

[5] كۆنتێكستی چـەمكی "بـاڵا" یـاخود بـەرزو "نـزم"ڕەتدەكاتـەوە كەلاسایكرنەوە-لەسـەر دروسـتكردنەوە-لاسـایكردنەوەیەكی میكـانیكی نییـە، بـەڵكو جـۆرە ویـست وحەزێك تییێدا ئامادەیە: چونكە هەوڵێكە بۆ گەیشتن بـە هـەمان شـت وەك خـۆی ،

پێدەچێت هەندێك شت لە سروشتدا تەنها بەهێزی خۆی بێ هاوکاری{دەرەکی}دروستبێت، لەکاتێکدا سروشت زۆر بەسەخڵەتی یاخود هەر ناتوانێت ئەو کارە ئەنجام بدات.

ئەمەش بەئاشکرا لە پرۆسەکانی دروستکردن و گەشەکردندا دەردەکەوێت: هەندێك تۆو گەشەدەکەن{بەروبومیان دەبێت} بەبێ هیچ هاوکاریەك و بێگوێدانە هیچ خاك وزەویەك لەهەرشوێنێك بێت ئەو تۆوانە دەبنە بەروبووم. لەکاتێکدا هەندێك بۆ ئەوە پێویستی بە کارامەیی هەیە {وەك کشتیاروجوتیار}، بەهەمان شێوەش هەندێك گیانلەبەر بەهێزوتوانای خۆیان گەشەدەکەن، لەکاتێکدا مرۆڤ بۆ دابینکردنی ژیانی چەندین کارامەیی و کارزانی پێویستە بۆ خۆراك {پەیداکردن}کەهەر لەقۆناغی لەدایکبوونەوە دەستپێدەکات تا کۆتایی ژیانی.

تەنانەت گەیشتن بە ئاستێکی بەرزتر: Arisoteles; *Politica* VII,17(133a 1-3).

١٤

ئیدی گەر کارامەیی مرۆڤ لاسایکردنەوەی سروشت بێت، ئەوا کارامەیی بۆخۆی چەند خەسڵەتێکی هەیە کە لەپرۆسەی دروستبوونی هەموو شتێکدا چاوی بڕیوەتە شتێك{بەمەبەستێك}. دەتوانین گریمانەیەك بکەین کە ئەوشتەی بە شێوەیەکی ئاسایی دێتەبوون، ئەوا بەهۆی مەبەستێکی دیاریکراو دێتە دروستبوون. وەئەوەش کە بەڕێگایەکی باش دروستدەبێت، ئەوا هەر بەشێویەکی ئاسایش دێتە بوون. وە ئەوەشی کە هەیە یاخود دێتە بوون باشە بەلانی کەمەوە کاتێك پابەندی پرۆسەیەکی سروشتی دەبێت. ئەوەشی دژ بەسروشتە، ئەوە باش نییە و ناکۆکە لەتەك ئەوەی کە سروشتیە.

١٥

لێرەدا دەگەینە ئەنجامێك: هەبوونی سروشتی ئەوەیە

کە بەمەبەستێکی دیاریکراو بێتەبوون. ئەم ڕاستیەش بەتایبەتی لە ئەندامەکانی جەستەی خۆماندا بەباشی دەبینرێت. بۆنموونە گەر هاتوو بە سەرنجێکی ووردەوە لە پێڵوەکنی چاوان بڕوانین، دەردەکەوێت کە هەر لەخۆوە دروست نەبووە، بەڵکو بۆ پارێزگاریکردنە لەچاوەکانمان و هەروەها بۆ ئەوەی پشوو بە چاو بدات تا شتێکی تێنەکەوێت.[4]

لێرەدا مەبەستمان لە هاتنەبوون و دروستبوون ئەوەیە کە شتێك لە پێناو مەبەستێکی دیاریکراودا دروستبووە. بۆنموونە کاتێك کەشتیەکی بارهەڵگر دروستدەکرێت بەمەبەستی گواستنەوەی ئاویی. ئیدی هەر لە پێناو ئەو مەبەستەشدا دروستکراوە.

١٦

[4]لە "یاداشتەکان دەربارەی سۆکرات" زینیچفۆن ئەوە دەدرکێنێت کە پێکهاتەی پێڵوەکانی چاو وەڵامی ئەو مەبەستانەیە کەلێرەدا باسکرا، هەروەها ئەو ئامانج و وەڵامم دەبەستێتەوە بەچەمکی ئاکامەندی هوشیاریەوە، *سەیری*: Xenophon, *Herrineringen aan Socrates* I,4,5. Aristoteles, *De anima* II, 9(421 b 29-32).

گیانلەبەرەکان و زیندەوەران هەر هەموویان سەربەو شتەن کە بەڕێگایەکی سروشتی یاخود دروستکردنیان هاوکۆکە لەگەڵ سروشتدا، یاخود لە هەموو حاڵەتێکدا باشترین و بە بەهاترین زیندەوەرن. لەوبارەیشەوە ڕایەك هەیە کە زۆربەی شتەکان بەپێچەوانەوەی سروشتەوە دروستبوون و هەر لە پێناو لەناوبردن و زیان گەیاندن هاتوونەتەئاراوە، نەك سەرلەبەر تێکشکاندن.[4]

کەواتە بە بەهاترین گیانلەبەر لەسەر زەویدا مرۆڤە.[5] ئاشکراشە کە بوونی مرۆڤ بەڕێگایەکی سروشتی و هاوکۆکە بە سروشت".

١٧

ئیدی گەر لە هەموو شتەکاندا ئامانج و چارەنووس لە خودی شتەکە گرنگتربێت (چونکە هەموو شتێك کە هەیە

[4] سەرەڕای گینلەبەرە زیانبەخشەکانیش دەبێت ئەو ململانیˇو شەڕنگێزیەی لەنێوان گیانەوەرانیشدا لەپێناو مانو ژیاندا لەبەرچاوبگرین:. VI(11u1a21-22)

[5] Xenophon, *Herinneringen aan Socrates* I, 4, 14 & vgl. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* VII (1141a21-22).

بەهۆی ئامانجێکەوە دێتەبوون، وە خودی مەبەستەکە لەبوونی شتەکە خۆی باشترە، بەڵکو لە هەموو شتێك باشتریشە)، وە ئەگەر ئامانجی دیکەش لەگەڵ سروشتدا هاوکۆك بێت، بەتایبەت لەوەدا کە لە پرۆسەی هاتنەبوونەکەدا بەدەستدێت، بەمەرجێك پرۆسەکە پچڕپچڕ نەبێت، وە ئەگەر ئەمە وابێت کە کاتێك لاشە گەشەکردنی لە پێناوی ئەوەی کەدروستکراوە بۆی تەواودەکات. بەهەمان شێوە ئەمە بۆ ڕۆحیش ڕاستە. ئیدی ئەمە لە هەموو ڕوویەکەوە باشترە کاتێك کەدواتر دێت نەك لە دەمی هەبووندا{واتە پاش ئەوەی دروستدەبێت باشترە لە بوونەکە}، وە ئەگەر وابێت کە ڕۆح پاش جەستە دێت، وە ئەوەش کە لە ڕۆحەوە دێتە بوون تێگەیشتنە کەدواتر دێت (چونکە دەبینین کە تێگەیشتن هەر لە سروشتەوە لە قۆناغێکی دواتردا گەشە دەکات، وە لەبەر ئەوەشە کە مرۆڤ لەتەمەنی گەورەییدا پشتی پێدەبەستێت)، پاشان تێگەشتن و کامڵبوون جگەلە ئامانجی سروشتی و وەدەستخستنی دونیابینی چیدیکە نییە کەدواجار ئەمە ئەو مەبەست و نیازەیە کە ئێمە لە

پێناویدا هەین. وە ئەگەر ئێمە بەڕاستی هەبین، ئەوا مەبەست لە بوونمان وەدەستخستنی تێگەشتن و فێربوونە.

١٨

ئەوە چییە کە لەهەموو ئەو شتانەی کەهەن کە چ سروشتی و هەم بەهۆی یەزدانەوە ئێمەی هێناوەتە بوون؟ کاتێك ئەم پرسیارە لە پیتاگۆراس کراو وتی: " بۆئەوەی بە سەرنجەوە بڕوانینە ئاسمان". هەروەها ئەو لەبارەی خۆیەوە بەئاسایی وتویەتی کە بوونی وەك پشکنەرێکە کە سروشت بووەو هەر لەو پێناوەشدا هاتۆتە جیهان.[4]

١٩

[4] ئەو بەسەرهاتەی کە دەڵێت فەیلەسوفەکان خاوەنی بیرکردنەوەیەکی پەرتەوازەو نامۆن و هەر لە ئاسمان دەڕوانن، تالیس دەگرێتەوە، کە کاتێك {لە ئەنجامی بیرکردنەوەدا} کەوتۆتە چاڵێکەوە، سەیری(Plato, *Theaetetus* 174a) ، کە بۆخۆی بۆتە ستێریۆتایپێکی باو سەبارەت بە فەیلەسوفەکان . ناوی پیتاگۆراس کە لێرەدا هاتووە، لە شوێنی کەدا باسنەکراوە. ئیایمبلیکوس دەیەوێت لەسەر زاری پیتاگۆراس بلێت سەیرکردنی ئاسمان و ڕێکوپێکی ناوی چەند جوانە(*Leven van Phtagoras* XII, 59).

هەموو ئەو چیرۆکانەی سەبارەت بە ئەناکسۆراس هەیە، کە کاتێك پرسیاری لێکراوە ئایاکو مرۆڤ بە چ مەبەستێك لەدایك بووەو بە چ مەبەستێکیش دەبێت بژی، لە وەڵامدا وتوویەتی: "بۆ ئەوەی بەووریاییەوە سەیری ئاسمان و هەم ئەستێرەکانیش و مانگ و خۆر بکەم"، چونکە بەلای ئەوەوە شتەکانی دیکە گرنگ نین.[5]

٢٠

بەم پێیە بێت پیتاگۆراس ڕاستدەکات کە هەموو مرۆڤێك لەلایەن خوداوە بۆئەوە دروستکراوە کە زانست وەدەستبخات و خۆی بۆ بیرکردنەوە تەرخان بکات. ئینجا ناوەڕۆك و بابەتی ئەو زانیاریە پشکنینی ڕێکوپێکی جیهان بێت، نەك شتێکی سروشتی لەسەر زەویدا، ئەوا باشترە دواتر لەسەری بدوێین. ئەوەی کە ئێمە لێرەدا ووتمان بەشێویەکی تەواو بەسە. ئیدی گەر دونیابینی فەلسەفی ئامانجی سروشتی بوونی ئێمە بێت، ئەوا دەبێت تێگەیشتن

[5] Diels& Kranz, *Die Fragmente*, fr. 49 A30 en vgl. Aristoteles, *Ehtica Eudemia* I, 5 (1216 a 11).

لە هەموو شتەکان بەرزترین پایەی هەبێت.

٢١

لێرەوە دەگەینە ئەنجامێك: کە دەبێت مرۆڤ شتێکی دیکە بکات لە پێناو ئەو خەسڵەتە باشانەی کە تێیدایە و وە لەوانەش شتە جەستەییەکانی لە پێناو ئەو ڕۆحەدا بەکاربهێنێت، هەروەها جۆرێتی مۆراڵیش لە پێناو تێگەیشتن بەکاربهێنێت ، چونکە ئەمە لەسەروو گشت شتێکەوەیە.

تواناى بیرکردنەوەو ڕێکوپێکی سروشتی

٢٢

هەمان ئامانج دەمانگەیەنێتە هەمان دەرئەنجامی ئەم

ڕاستیەی خوارەوە

٢٣

لەبەرئەوەی لە سروشتدا جۆرێك لە ئەقڵیەتی ڕێكخستن-ڕێكوپێكی هەیە، بۆیەكا ئەو سروشتە هیچ شتێكی سەربەخۆو نارێك ناكات، بە ڵكو هەمووشتێك تێیدا بەمەبستێك ئەنجام دەدرێت. وە بۆئەوەی كردەی مەبەستدار لە كردەی ڕەمەكی و بێ مەبەست جیابكاتەوە، سروشت جارێكی دی لە ئاستێكی بەرزتردا ووردترو بەسەلیقەتر كار ئەنجام دەدات نەك وەك ئەوەی لە كارامەیی مرۆڤدا بەرچاو دەكەوێت، وەك دیتمان مرۆڤ لاسایی ڕێكوپێكی سروشتدەكاتەوە.

لەبەرئەوە مرۆڤ هەر لە سروشتدا لە ڕۆح و جەستە پێكهاتووە، وە ڕۆحیش هەردەم لە جەستە باشترە، وە لەبەرئەوەی ئەو هەمیشە لەوە نزمترەو لە خزمەتی بەرزتردایە، بۆیە جەستەش لە پێناوی ڕۆحدایە. وەك دەزانرێت كە بەشێكی ڕۆح ئاقڵمەندە وە بەشەكەی دیكەش نا، كە ئەم بەشە نزمە دەگرێتەوە. ئیدی بەشە بێ ئەقڵەكە

لە خزمەت ئەو بەشەدایە كە ئاقڵە.[4] لەو بەشە خاوەن ئەقڵەدا توانستی بیركردنەوە هەیە. ئیدی هەموو شتێك لە پێناو توانای بیركردنەوەدایە كەئەمەش ئەنجامێكە كەنكولی لێناكرێت لەم ڕوونكردنەوەیەدا.

٢٤

دواجار توانستی بیركردنەوەش خۆی لەبەكاربردن و هەرسكردنی ئەو بیروهزرانەدا دەبینێتەوە كە وەك گریمانەیەكی بینراو دادەنرێت. وەك چۆن بەكارهێنانی توانای بینین شتێك دەگرێتەوە كە دەشێت ببینرێت.[5] ئیدی ئەوە بیركردنەوەو توانای بیركردنەوەیە كە شایانی خۆماندووكردنە بۆ مرۆڤ: چونكە ئەوەی شتێكی دیكەبێت لە پێناوی ڕۆحدا جێگای خۆماندووكردنە-وەدەستخستنە-وە توانای بیركردنەوە باشترین شتە كە لە خزمەت ڕۆحدابێت، چونكە هەموو شتێك لە پێناوی ئەوەدایە كە باشترینە{ڕۆح}.

---

[4] Aristoteles; *Ethica Nicomachea* I, 7 (1098 a 1-18).

[5] Aristoteles, *De anima* III, 2 (426 a 13).

٢٥

ئـەو بیرکردنەوانـەی کـە شـایانی خۆمانـدوکردنن وەك پێـشتر دەرکـەوت، مـرۆڤ بـە ئـازاد نـاوی دەبـات. بـەڵام ئـەو بیرکردنەوانـەی کـە زانـین وزانـست لـە پێنـاو مەبەسـتێکی دیکە بەکاردێت {نەك لـە پێنـاو ڕۆحـدا}لـە خزمـەتکارێکی کۆیلـە دەچـن. ئـەوەی لـە پێنـاو خۆیـدا هـەوڵی بـۆ بـدرێت هەمیشە پلەیەکی بەرزتری هەیە وەك لـەوەی کـە لـە پێنـاو شتێکی دیکەدا بەکاربێت، چونکە ئـەوەی ئـازادە باڵادەسـترە لەوەی کە ژێردەستەیە.[4]

٢٦

گـەر مرۆڤـەکان لـەکاتی ڕەفتارکردنـدا ئـەقڵی خۆیـان بەکاربهێنن، ئـەوا ئـەقڵ سـەرۆکاری دەکات، وە هـەروەها لـە

[4] لـە ڕێـی ئـەو دژایەتیـەی نێـوان "ئـازاد"و"خزمـەتکار-کۆیلـە" دەیـەوێت ئەرسـتۆ ئاشـکرای بکـات کەلەوسـەردەمەدا ڕەوشـێکی حاشـاهەڵنەگربووە. وەك چـۆن لـەم تێگەیشتنەدا جەستە وەك ئامێری ڕۆح دەژمێرێـت، ئاوەهـاش پێناسـەی کۆیلـە وەك سامانێکی زیندوو ئامێری ئاغاکەی ێناسەدەکرێت.

حاڵەتێکدا کەمرۆڤ چاوی بڕیبێتە سودوقازانجێك و بیەوێت بەدی بهێنێت. ﴿لە کاتی هەڵسوکەوت و ڕەفتاردا کاتێـك کـە دەیەوێت لێکدانەوەیـەك بکـات، ئەوسـاکە ئـاوەزیش ڕۆڵێکـی بڕیاردەری دەبێت لەسەر کارەکە، گەرچـی زۆرێکـی لـەرێگای لاشەوە بێتە ئاراوە﴾.

٢٧

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ئەو بیرکردنەوانەش تـەنها لە پێناو تێگەیشتندایە، پلەوپایەیـەکی بـەرزترو گرنگتریـان هەیە لەو بیرکردنەوانەی کە بە مەبەستێکی دیکە دەکـرێن. تێگەیشتن و ڕامان بۆخۆی پلەیەکی بەرزی هەیە و ئەوەشی لەگەڵیدا جێگەی نرخاندنە، دانایی و توانای بیرکردنەوەیـە. بەتایبـەت ئـەو ڕامـان و تێگەیـشتنانەی کـە پەیوەسـتن بـە ڕەفتـارو هەڵـسوکەوتەوە شـیاو شـایەنی دونیابینییـەکی فەلـسەفیە. لێـرەوە باشـەو چـاکە و ئـەوەی شایـستەیە لـەو جۆرە ڕامانە کە پەیوەستە بە داناییەوە. ﴿لێـرەوە بـە هـیچ شـێوەیەك ڕامـانێکی ڕەمـەکی نییـە دیـارە هـەموو جـۆرە بیرکردنەوەیـەك شـیاو نییـە بـەڵام بەتـەنها تێگەیـشتن-

مامۆستا-فێرکەر کە هێڵێکی ڕێنوێنی دەکێشێت پەیوەستە بە بنەمای ڕێکخستنەوە: مرۆڤ دەتوانێ ئەو شێوازە ڕامانە بەهەند وەربگرێت کە نزیکەو سەر بەکردەی دانایە﴾.

٢٨

گەر توانای بیرکردنەوەو سەرنجدان لە مرۆڤ بسەنرێتەوە، ئەوا لە ڕوەکێك دەچێت، بەڵام ئەگەر بە تەنها توانای بیرکردنەوەی لێ بسەنرێتەوە دەبێتە ئاژەڵێك، بەڵام گەر خۆی ڕزگاربکات لە بێ ئەقڵی و توانای بپارێزێت، ئەوسا یەکسان دەبێت لەگەڵ خودادا.[4]

٢٩

چونکە ئەوەی ئێمە لە زیندەوەرو گیانلەبەرانی دیکە جودادەکاتەوە تەنها لەو جۆرە ژیانەدا ئاشکرادەبێت، کە تێیدا هیچ جێگایەك بۆ ڕێکەوت یاخود جێگایەك بۆ بەهایەکی تایبەتمەندی نییە. لە هەندێك لە گیانلەبەرانەدا

---

[4] Aristoteles, *Ehtica Nicomachea* X, 7(1177 a 14-18) & (1177 b 30-32)& سەیری کۆتایی "لە ستایششی فەلسەفەدا"

دەشێت بڵێیسەیەك لە ئاوەز و ڕامان بەدی بکرێت، بەڵام بێ ئەوەی خاوەنی هیچ جۆرە ڕامانێکی دانایی- فەلسەفی بێت. ئەمە تەنها بۆ خوداکان هەیە، بەڵام سەبارەت بە هەستکردن و خۆماکەکان{غەریزەکان}، بەڵام سەبارەت بە تیژیی و هێزەوە مرۆڤ لەدوای گیانلەبەرەکانی تر دێت.[4]

٣٠

﴿ئەقڵ و ئاوەز تەواو کۆکە لەگەڵ ئەوەی کە چاکە، وە بەبڕیارێکی کۆدەنگی ئەقڵ لەچەمکی چاکەدایە. ئیدی ئەو مرۆڤەی بەپێی ئەم ڕێوشوێنە دەژی بەهیچ کلۆجێ خۆی ناکاتە ژێرباری ڕێکەوتەوە، بەڵکو لە هەموو کەسێك زێتر دەزانێت کە خۆ قوتاربکات لەوەی کە دەرئەنجامی ڕێکەوتە. لەبەرئەوە کەسێك بەهەموو بڕوای خۆی دەتوانێت ژیانی خۆی بەو شێوە درێژەپێ بدات کەخۆی تەواو متمانەی پێەتی﴾

---

[4] Aristoteles, *De anima* II, 9(421 a 20-22).

فەلسەفە دەسدەکەوێت و بەکەڵکیشە

٣١

﴿ئینجا ئێستا خاڵێکی دیکەش هەیە: لەبەرئەوەی ئێمە هەردەم شتێك هەڵدەبژێرین کە لەبەردەستدایەو بەکەڵکیش بێت، بۆیە دەبێت مرۆڤ دان بەوەدا بنێت کە فەلسەفە هەموو ئەو خەسڵەتانەی تێیدایە{کەبەکەڵکە و دەستیشدەکەوێت} . گەرچی ئاڵۆزیو گرانی وەدەستخستنی {فەلسەفە} ناکۆك نییە لەتەك کەڵکوسوودیدا. وەلێ هەردەم ئێمە بۆ شتێك هەوڵ و ڕەنج ئەدەین کە وەدەستخستنی ئاسانە.

زانین دەربارەی واقیع

٣٢

سەلماندنی ئەو ڕاستیە سەخت نییە کە ئێمە دەتوانین

زانست سەبارەت بەوەی کە ڕاست وبەکەڵکە وەدەستبخەین، هەروەها بەهەمان شێوەش دەتوانین چ لە سروشت و چ ئەوەی لە واقیعایە ئەوە بسەلمێنێت.

٣٣

وە مرۆڤ دەتوانێت ڕۆبچێت{بپشکنێت} لە وەی چاکترە وەك لەوەی بەپلەیەکی دواترو نزمتر دێت. هەروەها دەتوانێ ئەوە بپشکنێت وەك چۆن بەرترو بالاترە وەك لەوەی کە نزمترە. زانینی دڵنیایی-جەختکردن- هەمیشە بەرئەنجامی شتێکی دیاریکراوە وەك لەوەی بەرئەنجامی شتێکی ناڕێك و نادیار بێت. سەرەڕای ئەوەش زانینی دڵنیا لەئەوەی کە بەهۆی هۆکارەکانەوە دەبێت نەك بەرئەنجامی شوێنەوارەکان.[4] هاوکات ئاشکرایە کە ئەوەی چاکە هەمیشە دەستنیشانکراو و ڕێکخراوە وەك لەوەی کەخراپە، بۆ

[4] Aristoteles, Metaphisica, 1, 2(982 a 12-20).
واتە دڵنیایی لە زانستدا ئەستەم نییە کاتێك شتێکی دیاریکراو دەستنیشان دەکەین دەتوانین بگەینە ئەنجامێکی دڵنیاو دوور لەگومان. پاشان زانست دەبێت بەردەوام لە هۆکارەکانی لێکۆڵینەوە نەك باس لەو دەرئەنجامانە بکات چونکە ئەمەیان ئاسانە، وە.کوردی

نموونه مرۆڤی بەڕێز لەچاو مرۆڤێکی خراپدا {کە گومانی تێیدا نییە کامیان باشترە}. بەم شێوە دەبێت لەنێوانیاندا و بەرامبەر یەکتری هەمان جیاوازی دەربخەین. ئیدی ئەوی لە پێشترەوە بێت، ئەوە بێگومان هۆکارە بۆئەوەی کە لەپاشیەوە دێت. چونکە گەر کاتێك ئەوی کەلە پێشەوە دێت، لابرێت ئەوا ڕیزبەندی ئەوانەی کە لەدوای ئەوەوە دێن تێکدەچن{بۆنموونە لەیەکدواهاتنی ژمارەکان}. لێرەوە بەهەمان شێوە لەبەر ئەنجامی نەمانی ژمارەکانیشدا ئەو هێلە زنجیرەیەش نامێنێت. وەك چۆن ڕووبەر نامێنێت گەر تێزەکانیش نەمان. هەروەها وەك چۆن لاشە لەناودەچێت بەنەمانی بارستایی و ڕووبەرەکان، ئاوەهاش پیتەکانی زمان نامێنێت بەنەمانی زمان.[4]

٣٤

لێرەوە گەر ڕۆح چاکترو لە پێشتریش بێت لەجەستە(چونکە ڕۆح لەسروشتی خۆیدا ڕۆڵی سەرپەشتی

[4] Aristoteles *Topica* II, 4(141 b 5-8).

و ڕێنمایی هەیە لە بەرامبەر جەستەدا)، وەئەگەر بۆ جەستە کۆمەڵێك بەهرەو کارامەیی و دیدوبۆچوون هەبێت وەك پزیشکی و خۆراك (دیارە ئەمە وەك ڕاستیەکی بێگومان دەژمێرێت و سەبارەت بە ئەوانەی تەندروستی و خۆراکیان بەهەند وەرگرتووە بۆیەکا لەش ساغن). ئینجا ئاشکرایە کە بەهەمان شێوە بۆ ڕۆحیش مشورخواردن و خۆراکی تایبەتی هەیە کە چۆن پێی بەخێوبکرێت، لەبەرئەوە ئێمەش دەتوانین ئەو شتانە فێربین وەك چۆن ئەو شتانەی کە کەمتر لێیان دڵنیاین کە بەهەمان شێوەیش ڕەفتاری لەگەڵدا بکەین وەك چۆن ئەو شتانەی کە تێگەیشتن لێان سەختە مشوریان بخۆین.

٣٥

زانیاری سەبارەت بە سروشت ئەمەیە: هیچ گومانی تێیدا نییە کە تێگەیشتن و بیروبۆچوون سەبارەت بە هۆکارەکان و بەشەکانییەوە لەپێش ئەوەوەیە کە لەدواییدا دێت. بەڵام ئەمە وەك ڕاستیەکی باڵا ناژمێرێت. لەهەمان

کاتیشدا شتە یەکەمینەکانیشی {سەرەتاییەکان} لەوێوە نایەت و دروست نابێت، بەڵکو بەهۆیانەوە{شتە یەکەمینەکانەوە} کە چی دێت بەدوایاندا.

٣٦

جا ئەو شتە یەکەمینانە ئاگرو هەوا یاخود ژمارەکان و ئەو شتە سروشتیانە بێت کە هۆکاری یەکەمی دروستبونی شتەکانی دیکەن، بەبێ زانیاری لە بارەیانەوە هەرگیز ناتوانین شتەکانی دیکە کە لەوان پێکدێن تێ بگەین و بزانین. چۆن مرۆڤ دەتوانێت واژەیەك تێبگات کە زانیاری سەبارەت بە بڕگەی وشە{دەنگ} نەبێت. هەروەها چۆن دەتوانێت لەو بزوێنانە بگات گەر پیتەکان نەناسێتەوە؟[3]

٣٧

[3]. ئەم بەراوردە واتایەکی قوڵتر دەگرێتە خۆی گەرمرۆڤ بیربکاتەوە کە ئەرستۆ سەبارەت بە "پیت" و چ سەبارەت بە ئیلمێنت، واتە بنەما سەرەکیەکانی شتێك وشەی Stoicheion بەکاردەهێنێت

ئیدی ئێستا زانینێکی دڵنیا و بێ گومان سەبارەت بە واقیع(دەوەروبەر) و سەبارەت بە باشترین خەسڵەتەکانی ڕۆح هەیە، وە ئێمەش لە تواناماندایە ئەم زانیاریە وەدەستخەین، بەمەرجێك وەك باسکرا خۆمان پابەندبکەین بەو مەرجە سەرەکیانەی کە بۆ وەدەستخستنی زانیاری دوور لەگومان پێویستن.

دیدی فەلسەفی

٣٨

سەبارەت بەوەی داخۆ دیدێکی فەلسەفی دەربارەی شتە چاکەکان باشترین و بەسوودترین ڕێگایە بۆ تێگەیشتن لەوەی کە لێرە بەدواوە دەردەکەوێت. هەموو هاودەنگین لەسەر ئەوەی کە پیاو خاوەنی باشترین تایبەتێتی و باشتریین بەهرە دەبێت ئینجا دەبێتە سەرکردە. هەروەها ئاشکرایە کە دەبێت سەرمەشق و باڵادەست بێت. ئەم یاسایەش جۆرێکە لە دیدوبۆچوون و هاوکاتیش لەسەر

بناغەی دیدوبۆچوونێك داڕێژراوە.

٣٩

سەرەڕای ئەمەش دەتوانێ ستانداریکی {پێودانگێکی} ووردو بەسەلیقە یاخود پێوەرێك دابڕێژێت کە کامە چاك و خراپترە لەو کەسەی کە دیدوبۆچوونێکی هەیە بۆ چاکە؟ وە هەر کاتێك، هەرچیەك ئەو هەڵدەبژێرێت پابەندی زانستی دڵنیابێت، بەتایبەت ئەوە کە باشە بۆمان هەڵدەبژێرێ. بەمەش ئەو دەکەوێتە ململانێ لەگەڵ ئەوەی کە خراپە.

٤٠

لەبەرئەوە هەریەکێك لە ئێمە شتێك هەڵدەبژێرێت کە باشترینە بۆی، وە دەستورو بەرنامەکەشی لەگەڵ ئەوەدا دەگونجێنێت. بەم شێوەیە کەسێکی سەرڕاست ژیانێکی

ڕاستگۆیانە هەڵدەبژێرێ. هەروەها مرۆڤی ئازاو نەبەردیش ئەوە هەڵدەبژێرێ کە تاڕادەیەك دەریخات وەك چۆن مرۆڤێکی میانەڕەو شتێ هەڵدەبژێرێت کە گوزەرانێکی میانەڕەوی بداتێ.[5] هەر بۆیە مرۆڤی ئاقڵ و هۆشیار، گەڕان بەدوای دیدوبۆچووندا لەسەروو هەموو شتێکی دیکەوە دادەنێت، چونکە لە وێدا ئەو توانستە{بیرکردنەوەیە} بەکاردێنێت. بێگومان لێرەوە بەبێ بەهێزترین هەڵسەنگاندن و مەزەنەکردن دیدی فەلسەفی لەناو هەموو شتەچاکەکاندا بەرزترینیانە.

٤١

هەمان گریمانە باشتر تێدەگەین بەپێی ئەم لێکدانەوەیە. وەدەستخستنی دیدوبۆچوون و تێگەیشتن بۆ مرۆڤ شتگەلێکی بە بەهان، چونکو بەبێ ئەو زیندەچالاکیانە واتاو بەهای بوونی مرۆڤ ئەستەمە. لەسەر

[5] Aristoteles, *Ethica Nicomachea* X, 6 (1176 a 26-27).

ئەوەشەوە ئەم چالاکیانە بە کەڵکن بۆ ژیان، چونکە شتی چاك لەخۆیەوە نایەتە ڕێمان گەر بەهۆی هەوڵدان و وتووێژەوە و بەبێ تێگەیشتن نەیەتە دی.

﴿جا ئاخۆ ژیانێکی بەختەوەر لە خۆشیدایە یاخود لە هەبوونی باشترین خەسڵەتەکاندایە، یاخود لە دیدوبۆچوونەکاندایەو لە هەموو ئەو حاڵەتانەدا کە مرۆڤ دەبێت خەریکی فەلسەفە بێت. چونکە ئەوانە بەتایبەت و بەبێ گومان لەبەرئەنجامی خەریك بوون بەفەلسەفەوە لە خزمەت ئێمەدایە﴾.

٤٢

لەهەموو جۆرە زانستێکی دڵنیادا مرۆڤ بەدوای شتێکدا دەگەڕێت کە لە دەرەوەیە و خوازیاریەتی و لەوێوە ئەوەی دەستبکەوێت کە بەڵکو بەسوودە، ئەمە تایبەتمەندی کەسێکە کە بە ڕەهایی نەزانێت چ مەودایەك لە نێوان

ئەوەی کە چاکەو ئەوی کە پێویستە کامەیە.[5] دیارە ئەم جیاوازیە زۆر گەورەیە. چونکە کاتێك حەزەکانمان لە پێناو گەیشتن بە شتێکی دیکەدا وێڵەو هاوکات ئێمە ناتوانین دەست لەو حەزانە هەڵبگرین چونکە لەبۆ ژیان پێویستن، بۆیە دەبنە "زەرورەت"و بە مەرجێکی گرنگ ناودەبرێن. بەڵام ئەوشتەی کە لە پێناو خۆیدایە نەك شتێکی دیکەدا، ئەوا ئەوە واتای چاکەیە پڕ بەپڕی وشەکە خۆیەتی. لەبەرئەوە{چاکە} لە پێناو شتی دیکەدا {جگەلە خۆی} هەڵنابژێردرێت، چونکە ئەوەی لە پێناوێکی دیکەدا هەڵدەبژێردرێت دەبێت بۆ شتێکی کە باشبێت و، بەمەش شتەکە بە ناکۆتایی لە پێناو ئەم و ئەودایە: کە هەر دەبێت لە شوێنێکدا کۆتایی پێ بێت.[5] لەبەر ئەوە شتێکی ناماقووڵە کە لەهەموو شتێکدا بەدوای حەزێکدا بگەڕێن جگەلە لەشتەکە خۆی، وەهەروەها پرسیاربکەین: "ئەوە چ کەڵکی هەیە بۆمان؟" وە "بۆچی دەتوانین بەکاری

[5] Aristoteles, *Politica* VIII, 3 (1338 b 2-4).

[5] Aristoteles, *Metaphisica*, II, 2 (94 a 1-29). ئەمە یەکێکە لەو وتەزا بەهادارانەی ئەرستۆیە، سەیری

بهێنین؟". بێگومان ئەوکەسە بەلای ئێمەوە لە کەسێك ناچێت کە بزانێت کامە جوان و چاکە. وە لەوەش ناچێت کە بتوانێت جیاوازی لە نێوان هۆکارو مەرجی زەروریشدا بکات.[6]

٤٣

بێگومان بەمە ڕاستیەکی گەورە دەردەکەوێت کە مرۆڤ دەبێت پەی پێ ببات، گەر ئێمە بمانەوێت لە خولیای خۆماندا بەرەو دورگەکانی بەختەوەری بگوێزینەوە. لەبۆ ئەمەش هیچ پێویستیەك نییەو لە هیچ شوێنێك ئێمە ناتوانین سودوکەڵکی بۆ بچڕین، چونکە ئەوەی دەمێنێتەوە هەر بیرکرنەوەو تێڕامانە. ئیدی ئەمەش تەواو ئەو وەسفەیە بۆ ژیانی مرۆڤە ئازادەکان. ئەگەر ئەمە ڕاستبێت ئەوا هەموو یەکێك لە ئێمە بەهەق شەرم نایگرێت گەر کاتێك بۆی بڕەخسێت تاکو لەسەر دوورگەکانی بەختەوەری بژێت و وە ئەو شتانەشی کە پێویستە تێیدا بەکارنەهێنێت؟

[6] Plato, *De staat* 493a سەبارەت بەم جیکرنەوەیە سەیری

کەواتە ئەو پاداشت و کرێیەی کە زانست بەمرۆڤی دەدات شتێك نییە مرۆڤ بەسوك و چروك سەیری بکات، چونکە ئەو بەهایەی کەزانست ئەیبەخشێت کەم نییە. وەك چۆن ئێمە بەبۆچوونی شاعیرە ناودارەکان لە هادێس[5] ئێمە هەردەم بەروبوومی سەرڕاستی و داوەری خۆمان دەڕنینەوە، ئاوەهاش دەتوانین بەروبوومی تێڕامانی فەلسەفی لە دوورگەکانی بەختەوەراندا بچنینەوە.[6]

٤٤

هەروەها دەشێت جێگەی سەرسوڕمان نەبێت ئەگەر تێڕامانی فەلسەفیش بێسوود یاخود بێ کەڵك دەربکەوێت. ئێمە لافی ئەوە لێنادەین کە سوودبەخشە، بەڵکو فەلسەفە بەبەهایە، وەلەبەر هیچ شتێکی دیکە هەڵنابژێردرێت.

[5] هادێس خوای ژێرجیهانە. مەبەست لە جیهانی خوارەوە یا ژێرجیهانە بەگشتی(Goden ABC, Griekse en Romeinse Mythologische Figuren, vrienden van het Gymnasium 2004- وەرگێڕی کوردی) . هەروەها سەیری بەراوردی ئەشکەوتەکەی پلاتۆ 519b-c بکە لە کۆماردا

[6] Aristoteles, *Ethica Nicomachea* X, 8 (1178 b 7-24),

وەك ئێمە چۆن بەرەو ئۆڵیمپیا دەچین لە پێناو خودی یاریەکەدا، هەروەها گەرچی لەوێوە هیچ سوودگەلێکی تری ئێمە نەبێت (چونکە ئامادەبوونمان لەوێکانێ لە پارەکە بەنرخترە)، هەروەك چۆن ئێمە جەماوەرێکین لە ڤیستیڤاڵی شانۆیی دیۆنیسوس دا، نەك لەبەرئەوەی ئەکتەرەکان شتێك وەردەگرن (چونکە ئێمە پارە ئەدەین بۆی)، وە چۆن ئێمە چەندین ڤیستیڤاڵ لە پارە بەگرنگتر دەزانین، بەهەمان شێوەش دەبێت مرۆڤ تێڕامان لە شتێکی بالا لەوە بەرزتر بنرخێنێت کەقازانجێکی هەیە. ئیدی ڕاست نییە کەمرۆڤ خۆی زۆر ماندووبکات بۆ ئەوەی بەتەنها تەماشای نمایشێك بکات کە ئەکتەرەکان وەك ژن یاخود کۆیلە کە تێیدا ڕادەکەن، یاخود دەجەنگێن، وەلەلایەکی دیکەیشەوە وەك چۆن زۆری لەسەر نییە کە بەبێ بەرامبەر و پاداشت ڕاستی ئەوەی کەهەیە و ئەوەشی کەواقیعە تێڕامێنێ لێی؟

٤٥

﴿لەوانەیە ئێمە بەم شێوەیەیش واتە لەسروشتەوە بەمەبەستەوە هەڵسوکەوت دەکەین، ئاوەهاش دەگەینە ئەوەی کە دەبێت ئامۆژگاری بکەین بۆ وەدەستخستنی تێگەیشتنی فەلسەفی وەك شتێکی چاك و کەبۆخۆی بەهادارە، هەروەها کاتێکیش کە ئەمە {فەلسەفە} چشتێکی وای لێناکەوێتەوە بۆ ژیانی مرۆڤ﴾

تێڕامان{بیرکردنەوە}و هەڵسوکەوت

٤٦

بۆئەوەی مرۆڤ بتوانێت ئەوە بدۆزێتەوە کە دیدوتێڕامان بەهایەکی گەورەی بۆ ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤ هەیە، دەتوانرێت لەڕێی کارزانی و کارامەیی مرۆڤەوە دەربخرێت. وەك پزیشکە زیرەکەکان و ئەوانەی مەشق دەکەن هاودەنگن لەسەر ئەوەی کە گەر مرۆڤ بیەوێت

پزیشکێ یا مەشقکەرێکی باش دەربچێت، دەبێت لە سروشت بگات و بزانێت، بەهەمان شێوەش دەبێت یاسامەندی باش ئاگایان لەمە بێت{سروشت چونکە ئەم ئاگابوونە باشترین شتە بۆ جەستە} بەڵام یاسادانەرەکان کە زێتر سەرقاڵی خەسڵەتە بەرزەکانی ڕۆحن و پێ لەسەر ئەوە دادەگرن کە ڕێوشوێن بۆ سەرکەوتن یا نشوستی کۆمەڵ دەستنیشان دەکەن: بۆیە ئەوان {یاسادانەرەکان}زێتر پێویستیان بە فەلسەفە هەیە.

٤٧

بەڵام لە بەهرە پیشەییەکانی دیکەش باشترین ئامێرو ئامراز لە سروشتدا دەدۆزرێتەوە وەك تیروکەوان، ڕاستەو گۆشەپێو، گۆنیای هونەری دارتاشی. لەمانە بەشێکیان لە ئاوەوە و بەشێکی دیکەیان لە هەواو و ئەویتریان لە تیشکی خۆرەوە وەرگیراون. بە بەکارهێنانی ئەمانە ئێمە بڕیارێك دروستدەکەین کە تاچەند لەسەرئەنجامدا شتێك ڕاست و تەختە. بەهەمان شێوەش دەبێت فەرمانڕەوا هەڵگری بڕێك

نۆرم و پێوەربێت کەلە سروشت و واقیعەوە وەریگرتبێت بۆئەوەی بەهۆیەوە بتوانێ بڕیاری ئەوە بدات کامە ڕاستەو کامە باش و کامەش بەسوودە. وەك چۆن لە پیشەدەستیەکان ئامێرو ئامرازەکان لەپیشە جیاوازەکاندا بەکار دێت، ئاوەهاش ئەو یاسایە باشترە کە زێتر لەگەڵ سروشتدا کۆکە و دەشتنیشانکراوە.[5]

٤٨

ئیدی ئەم پلەیە بۆکەسێك بەدەست نایەت ئەگەر خۆی سەرقاڵ نەکات بەفەلسەفەوە و زانیاری تەواویشی لەسەر واقیع نەبێت. سەرەڕای ئەوەی ئەوانە پیشەیەکی دیکەی بەهرەکان پراکتیزە دەکەن لەبەکارهێنانی ئامرازو ئامێرەکاندا کە هێندە بیر لە پرەنسیپە یەکەمینەکان ناکەنەوە، بەڵکو کارکردنیان لە پرەنسیپەکانەوە دوورە،

---

[4] یاسادانانیش بۆخۆی بەهرەو کارامەییەکە کەجۆرێك لاسایکردنەوەی سروشتی تێیدایە: چونکە لە سروشت دەستپێشکەریەکان وەردەگرێت و پاشان پێشبڕکێی لەگەڵ ئەوەی سوشتدا دەکات بەو مەبەستەی ئەوە دەربخات کە یاساکان شتێکی ڕەمەکی و دژ بەسروشتی مرۆڤ نین.

زێتر پیشە وەردەگرن بەڵام لێكدانەوە لەسەر ئەزمونی كارەكانیان دادەمەزرێنن{نەك بیركردنەوە لەپرەنسیپیە سەرەكیەكان}. ئەوە تەنها فەیلەسوفە كە شتە ڕێك و ڕەوانەكان وەك مۆدێلێك وەردەگرێت: ئیدی {كاری ئەو} تەنها ئەوەیە كە ئەو لێی دەنواڕێت نەك ئەوەی لاسایی بكاتەوە.

٤٩

وەك چۆن بەنایەك ناماقوڵی دەكات كاتێك كە مەترە بەكارناهێنێت یاخود هەر ئامێرێكی هاوشێوە، بەڵكو دەچێت لاسایی بیناكانی دیكە دەكاتەوە. ئاوەهاش كەسێك كە كارێك دەگرێتە ئەستۆی یا یاسا پراكتیزە دەكات بۆ كۆمەڵ ، یاخود لاسایی و چالاكی دەزگایەكی میری ئەگرێتە ئەستۆی – بۆنموونە وەك هی خەڵكی سپارتا، كرێتنزەرس یاخود هەرگەلێكی دیكە، ئەوا یاساناسێكی قاڵ و باش نییە. لاسایكردنەوی شتێك كەجوان نییە، ناتوانێت بۆخۆی جوان بێت. وە لاسایكردنەوی شتێ كە یەزدانی و نەمر نەبێت نابێتە هۆی دروستبوونی شتێكی نەگۆڕو نەمر. نەخێر،

ئاشكراشە كە لە هەموو ئەو كەسانەی كە شتێك دەهێننە بوون، بەتەنها فەیلەسوفە كە یاساكان بەنەگۆڕی و ڕەفتارەكانی بە پەسەندیو خانەدانی دەمێنێتەوە.

٥٠

ئەوەی كە هەموو ژیانی بە چاو بڕینە ئەوەی كە سروشتیە و یەزدانییە بەسەر دەبات. هەروەها وەك پیاوێكی فەرمانڕەواو كاربەدەست، ئەویش چاوی لەوەیە كە هەتاهەتایی و نەگۆڕە و ڕەگ لەوێدا دادەكوتێت و بە سەربەستی ژیان بەڕێدەكات.[6]

٥١

بێگومان زەمینەی هەر زانستێكی ڕاستەقینە تێڕامانە، هەروەها ئەمە ئەگەرێكمان دەداتێ كە هەموو شتێك هاوكۆك پێی كە بێتە ئاراوە، هەروەك چۆن دیدو بینین بۆخۆی هیچ شتێك ناهێنێتە بوون، لەبەرئەوەی هەبوون

[6] Plato, *Politia* 500 b-c; idem *Policicus* 296 e.

تەنها ئەرکێکە کە دەبێت لە شتە بینراو و جیاوازەکان جیابکرێتەوە و ڕوونیشی بکاتەوە، بەڵام ئەگەرێکیشمان دەداتێ بەهۆی ئەوەی کە ئێمە دەتوانین ببینین و ڕەفتار بکەین لەهەموو شتێکدا کە هاوکاریمان دەکات (چونکە بەبێ توانای بینین بەدەگمەن نەبێت ناتوانین ببزوێنن).[6]

هەروەها ئاوەهاش ئاشکرایە کە ئێمە چەند ڕەفتارێکی بێ ئەژمار بەئەنجام دەگەیەنێنین وە پشت بەزانیاری دەبەستین، گەرچی ئەو زانیاریانە لە بنەڕەتەوە پشت بە تێڕامان دەبەستێت. هەروەها شتێك هەڵدەبژێرین و خۆشمان لەوی دیکە لادەدەین، بەشێوەیەکی گشتی ئەوە چاکە کە بەهۆی زانستەوە دەستدەکەوێت.

زانین و هەوڵدان بۆی

٥٢

[6] بۆئەوی جیاوازیەکان بەدی بکەبن ئاگاداربوون و وریای گۆڕانکاریە مەترسیدارەکانیش بین لە حاڵەتێکدا بۆنموونە نزیکبوونەوەی دوژمن.

کێ نیازی هەبێت ئەوەی کە لەپێشەوە باسکرا تاقی بکاتەوە، دەبێت لە بیری نەچێت ئەوەی کە بەهادارو بەسوودە بۆ ژیانی مرۆڤ بەتەنها لە زانست و زانین دا نییە، بەڵکو لەبەکارهێنان و ڕەفتار پێ کردنیشدایە، تەندروستیمان بەهۆی ئەوەوە باش نابێت کە داخۆ چی تەندروستی دروستدەکات، بەڵکو ئەوەی کە دەیزانین دەربارەی تەندروستی بەسەر لاشەماندا جێ بەجێ بکەین. ئێمە بەوەندە دەوڵەمەند نابین گەر بزانین سامانداری چیە، بەڵکو بەوە دەوڵەمەنددەبین کاتێك سامانێکی گەورە پێکەوە بنێین. بەهەمان شێوەش بۆنموونە گەر گرنگترین شت باس بکەین، کاتێك ئێمە ژیانێکی باش بەسەر دەبەین، گەر کردەی باش ئەنجام بدەین نەك تەنها واقیع یاخود واقیعی دیکە بزانین و بناسین. ئیدی ئا لەوێدا بەختەوەری ڕاستەقینە هەیە. لێرەوە گەر فەلسەفە بیەوێت بەکەڵکبێت و سوودبگەیەنێت، ئەوا دەبێت سوودوکەڵکی لەوەدابێ کەچی باش و چاکە ئەنجام بدرێت یاخود لەوەدایە کە کامە چاکە ڕەفتاری پێ بکرێت.

٥٣

کەواتە پێویست ناکات لە فەلسەفە بترسین{لەبەر ئالۆزی}بەمەرجێك ئەگەر فەلسەفە-ئەمەش بۆچوونی خۆمە- بریتی بێت لە وەدەستخستن و بەکارهێنانی دانایی، وە دانایش بێگومان سەر بە بەرزترین بەهایە کەهەیە. ئیدی ناشێت مرۆڤ لە پێناوی پارەدا بە کەشتیەکەی هێراکلس بچێتە دەریاوە، لەکاتێکدا هیچ ڕەنج و پارەیەك نادەن بۆ وەدەستهێنان و تێگەیشتنی فەلسەفە. بێگومان ئا ئەمە ڕەفتارو خەسڵەتێکی دیاری مرۆڤێکە کە بەسروشت کۆیلەیە و هەربیەوێت بژی، بەڵام بەدوای ژیانێکی چاکدا {ئازادا} وێڵ نەبێت. هەروەها لە پێناوی شوێنکەوتنی ڕای گشتی دا و نەك چاوەڕێکردن کە گشتی جەماوەر شوێن ڕاوبۆچوونی ئەو بکەوێت. هەروەها شوێن پارە بکەوێت بەبێ ئەوەی واقیعی ماقوڵ لەبەرچاو بگرێت.

وەدەستخستنی فەلسەفە سەخت نییە

٥٤

سوودوکەڵکی بابەتەکەم وابزانم تاڕادەیەك باش دەرکەوت، کە سوودوکەڵکی وەدەستخستنی فەلسەفە زۆر ئاسانترە لەوەی کە زێتر بە بەهاترە. وەبەم هۆیەوە مرۆڤ دەتوانێت خۆی بەم شێوەیەی خوارەوە قایل بکات.

٥٥

ئاشکرایە ئەوانەی فەلسەفەکاری دەکەن هیچ پاداشتێك لە خەڵکی وەرناگرن کەدەشێت ئەو هاوکاریە پاڵنەرێکی باشیش بێت بۆزێتر خۆماندوکردن، وە ئەو کەسانەی فەلسەفەکاریش دەکەن زۆر ماندویەتیان کێشاوە لە پێناو گەیشتن بە بەهرەو کارامەییەکانی دیکە کە بەهۆیانەوە لە ماوەیەکی کەمدا هەنگاوێکی بەرچاویان نا لە زانستە ئێکزاکتەکاندا{کتومتەکاندا} ﴿دەشێت لە چاوی مندا ئەمە

وەك نیشانەیەك بێت لەسەر سوكوئاسانی فەلسەفە﴾.

٥٦

بەڵگەیەكی دیكەش ئەوەیە كە مرۆڤەكان بایەخ بە كایەیەك دەدەن و خۆیان پێوەی سەرقاڵ دەكەن، وەڵێ شتەكانی دیكە فەرامۆش دەكەن. ئەمەش بەڵگەیەكی كەم نییە لەسەر خۆخەریكردنێكی تەواو لەگەڵ فەلسەفەدا، چونكە مرۆڤ بەشادمانییەوە لەو پێناوەدا ڕەنج و كۆشش دەكات. پاشان جیاوازی خۆخەریك كردن بە فەلسەفەوە لە چاكیەكانی دیكە جیاوازترە: كە بەهۆی ئەوەی بۆ ئەم كارە {فەلسەفە}هیچ ئامێرێك یاخود شوێنێكی تایبەت پێویست نییە، بەڵكو لە كوێی ئەم جیهانە مرۆڤ ئەقڵی خۆی بخاتە گەڕ دەتوانێت لەهەموو جێگایەك ڕاستی بەدەستبكەوێت، وەك ئەوەی ئەم ڕاستیە لەو شوێنانە ئامادەبن.

٥٧

بەمەش دەركەوت كە فەلسەفەكاری {بوارێك كە} ڕێی تێدەچێت و بەرزترین شتە لەنێو هەموو شتە بەبایەخ و

بەهادارەكانی دیكەدا. وەكی تریش وەدەستخستنیشی ئاسانە. لەبەرئەم هۆیانە خوێندنی فەلسەفە شایەنی خۆماندوكردن و هەوڵ بۆدانە.

تێگەیشتنی فەلسەفی و جەستەو ڕۆح

٥٨

﴿ئیستاكێ دەبێت لەسەر كایەی تێگەیشتنی فەلسەفی بدوێین و هەروەها باسی ئەو هۆیەش بكەین كە بۆچی دەبێت ئێمە بەدوایدا {فەلسەفە} بگەڕێین: لە پێناو باشكردنی ئەم هۆیەدا گریمانەیەكی دیكە بكەین﴾.

٥٩

بێگومان بەشێك لە بوونی ئێمە ڕۆح و بەشەكەی دیش لاشەیە، یەكەمیان سەرپەرشتی و ڕێنوێنی بەشەكەی تر دەكات. ئیدی لاشە شوێنی ڕۆح دەكەوێت. وە ڕۆحیش بەشەكەی دیكە(جەستە) بەكار دەهێنێت، چونكە لاشە

ئامێرێکە بۆ ئەویتر. هەروەها بەکارهێنانی ئەویش کە ملکەچ کراوە. کەواتە ئامێر بەپێی دەسەڵاتی فەرماندەرەکە، ڕۆح دەڕوات بەڕێوە، واتە بەکار دەهێنرێت.

60

ڕۆحیش لە چەند بەشێك پێك دێت، بەشێکیان ئەقڵە(ئەم بەشە بەبێ سروشت ڕۆڵی سەرۆکاری و بڕیاردانی هەیە لەو شتانەی ئێمە بەرەو ڕووی دەبینەوە) و بەشەکەی دیکە ملکەچ و شوێنکەوتەیە و هەر لەسروشتەوە خەسڵەتێکی تێیدایە کە ئەویش دەبێت ڕینمایی کەربێت. تێکڕای لاشە وارێکخراوە کە بگونجێت لەگەڵ جۆری تایبەتی هەر بەشێکدا؛ چونکە گەیشتن بە ئەو دۆخە {ڕێکوپێك و هارمۆنییە}کارێکی چاکە.

61

وە لە ڕاستیدا ئەگەر باشترین و بەدەسەڵاترین و بە بەهاترین بەش{لەلاشەدا} جۆریەتی خۆی گەشە پێ بدات، ئەوا لەو حاڵەتەدا ڕێکوپێکیەکی چاك لە ئارادایە. وە تا ئەو

ئەندازەیەی شتێك کەلە سروشتەوە باشتر بێت، ئەوا بێگومان گەرچی ئەمە لەگەڵ سروشتیشدا بگونجێت کوالێتی{جۆریەتی} لەوەی کە هەیە باشتر دەبێت. وە گەر باشتر بکەوێتەوە کەکاتێك شتێك بەپێی سروشتی ڕێنمایی و سەرۆکاری بکات وەك بۆنموونە لەچاو گیانلەلەبەر و ئاژەڵاندا.[6] ئەوا بەهەمان شێوە ڕۆح باشترە لەلاشە (چونکە ڕۆح زێتر مەرجی سەرۆکاری و پێشەنگی تێیدایە). هەروەها ئەو بەشەی کە لە ڕۆحدایە وەك ئەقڵ وبیرکردنەوە ئەوە باشترە لەوانی دیکە. چونکە ئەو خەسڵەتەی کە لە فەرمانڕەوادا هەبێت و هەم شتیش یاساغ بکات وە لەهەمان کاتیشدا فەرمانمان پێ دەدات کەچی بکەین و چی نەکەین.

٦٢

ئیدی باشترین خەسڵەت ئەو بەشەیە گەر هەرچیەکیش بێت. جگەلەوەش خەسڵەتێکی دیکە نییە کە بەشێوەیەکی گشتی بۆ هەموو مرۆڤێك و بەتایبەت بۆ ئێمە باشتربێت

[6] Plato, *Politia*, 431a.

لەوە. بەڕای من مرۆڤ دەتوانێت بەرگەی ئەوە بگرێت کەجەوهەر و کرۆکی ئێمە لەو بەشەدایە{ئەوبەش چاکە کە ڕۆحە}. ئیدی بەتەواوی یاخود نا.[6]

بیرکردنەوەو هەقیقەت

٦٣

لێرەوە گەر کەسێك لە سروشتەوە ئەرکی سەرشانی خۆی بەباشی بەڕێوەبەرێت ، نەك بەرێکەوت بەڵکو خۆبەخۆی، ئەوسا مرۆڤ بەهەق دەتوانێت بڵێت کە ئەم ئەرکە چاکەو مرۆڤ دەتوانێ بشڵێت کە کواڵیتی بەهۆی ئەوەوە ئەرکێکی خۆبەخۆی ئەنجامداوە، ئەمەش لە هەموو

[6] Aristoteles, *Ethica Nicomachea* IX, 8 (1168 b 31-1169 a 2).

ستایشێك زیاتر {بڕیاردەری}دەستنیشانکەری ئەو کواڵیتییە.

64

ئەو شتەی کە لێکدراوبێت و لە چەند بەشێك پێکهاتبێت و دەشێت ئەوە چەند چالاکیەکی جیاوازی هەبێت. بەڵام ئەوە هەر لە سروشتەوە تاکەو بوونی خۆی بەهۆی ئەو پەیوەندیەکە لە نێوان ئەو و شتێکی دیکەدایە دیاری نەکراوە، ئەوسا دەتوانین باس لەیەك کواڵیتی گرنگی دەستنیشانکراو بکەین.[6]

65

کەواتە ئەگەر مرۆڤ زیندەوەرێکی تاك و ئاگامەندی و بوونێتی خۆی بریتیبێت لە توانای بیرکردنەوەو ئەقڵ، ئەوا بۆ ئەو هیچ ئەرکێکی دیکە جگەلە گەیشتن بە ڕاستی و هەقیقەت نییە، بەواتایەکی دیکە گەیشتن بە ڕاستی ئەوەی کە هەیە. بەڵام ئەگەر بوونەوەرێك بێت کە زێتر لە

[6] Plato, Phaedrus 270c-e: هەروەها سەیری

توانایەکی هەبێت، ئەوا ئاشکرایە کە بە بەهاترین ئەرك ئەوەیە کە ئەوە بە زۆرتر بهێنێتە دی، بۆنموونە وەك تەندروستی لە حاڵەتی نوژداریدا و گەڕانەوەی کەشتیەوانێك بۆ ماڵ. ئەرکێکی باش بۆ ئەقڵ یاخود بۆ ئەو بەشەی کە لە ڕۆحدا بیردەکاتەوە ئەوەیە کە خۆی بۆ ڕاستیەك تەرخانکردبێت یاخود بکات، کە نایەوێت ناوی ببرێت{پەیی پێ ببردرێت}،کەواتە هەقیقەت دیارترین ئەرکی ئەو بەشەی ڕۆحە.

66

ئەو ئەرکەش بەهۆی زانستێکی ڕاستەوە بەجێ دەگات، ئەرکەکەش باشتردەبێت گەر زانست لە پلەیەکی بەرزتردابێت. لە پێناو ئەو لێکدانەوەشدا زانست دیارترین مەبەستە تێیدا. بەتایبەت کاتێك لە دوو شتدا یەکێکیان زێتر ویستراو بوو بەهۆی ئەوی دیکەوە، ئەوا ئەم شتە باشتر و هەڵبژێردراوترە لە پێناو هەرشتێکدا کە هەروا هەڵدەبژێردرێت. بۆنموونە تەندروستی لە پێشترە لەوەی کە لەشساغی دروستدەکات. چونکە یەکێکیان بەرهەم و بەر

ئەنجامی ئەویتریانە.[6]

67

ئیدی هیچ شتێك زیاتر هێندەی فەلسەفە خواستراو و ویستراترو نییە، ئەگەر ئێمە حاڵەتێك بە یەکێکی تر بەراورد بکەین و بەمەش بڵێین کە ئەوە دیارترین {جێگەی}توانایە. ئەوبەشە زانایەی ڕۆح خۆبەخش یاخود لەگەڵ بەشێکی دیکە باشترە لەوەی ڕۆح بە تەنێ و هەر لەمەشەوە زانستی ڕاستەقینە باشترین خەسڵەتە کە لەدایك دەبێت.

68

کەواتە هیچ یەکێك لە کواڵیتیە تایبەتەکان بەرهەمی تێگەیشتن نین، بەڵکو لە ئاستێکی بەرزتردایە لەوانی تر. چونکە وەك چۆن ئەو ئامانجە کە دێتەدی هەمیشە لەو زانستە باشترە کە ئەو ئامانجە دێنێتەدی. بەهەمان شێوەش هەر هەموو کواڵێتی ڕۆح بەرهەمی ئەو تێگەیشتنەیە.

[6] Aristoteles, *Topica* III, 1 (116 b 24-32).

ئیدی ئەگەر تێگەیشتن بەرهەمداربێت ئەوا بە بەراورد بەخۆی دەبێت شتێکی دیکە بەرهەم بهێنێت وەك بۆنموونە هونەری بیناسازی خۆی بەشێك نییە لە بیناکە بە بەراورد لەگەڵ بیناکە خۆیدا. بە پێچەوانەی تێگەیشتنەوە کە یەکێکە لە باشترین خەسڵەتەکان و بەشێکە لە بەختەوەربوون. بەختەوەریی-بەختەوەربوون- لە بۆچوونی ئێمەدا بەرئەنجامی ئەو تێگەیشتنەیە یاخود هاویەکیشە لەگەڵیدا{لەگەڵ ئەو تێگەشتنەدا}.

69

بەم بۆچوونەبێت ئەستەمە تێگەیشتن جۆرێك لە زانستێکی بەرهەمدار بێت. ئاکام و ئەنجام دەبێت هەردەم لە ئاستێکی بەرزدابێت وەك لەوەی کە هەیە: بەڵام هیچ شتێك بالاتر نییە لە تێگەیشتنی فەلسەفی. وەڵ بەرئەنجامی ئەوە جگەلە تێگەیشتن هیچی دیکە نییە. ئیدی دەبێت بڵێین کە ئەو زانستە خەسڵەتی تێرامانی هەیە، چونکە ئەستەمە ئاکامە دواییەکەی {ئەو زانستە} بەرهەمهێنانی شتێك بێت.

تێتگەیشتنی فەلسەفی باشترینە

70

کەواتە وەدەستخستنی تێگەیشتن و تێڕامان ئەرك و فەرمانی ڕۆحە و ئەم ئەرکەش باشترین شتە بۆمرۆڤ، وەك چۆن ئەرکی چاو لە بۆ بینین گرنگە: ئەگەرچی هەبوونی{چاو} باشترە لەحاڵەتێکا کە تەنها بۆ بینینش بێت وەك لەوەی کە بەهۆیەوە بێتە ئاراوە.[6]

71

سەرەڕای ئەمەش گەر یەکێك بەشتێکەوە ئالودەی گرت لەبەر خەسڵەتێکی لاوەکییەوە، ئەوا ڕوونە کە ئەو کەسە زێتر خوازیاری زیاتری بۆ ئەو خەسڵەتە دەبێت. بۆنموونە ئەگەر کەسێك ڕاهاتبێت لەسەر پیاسەکردن لەبەرئەوی ئەمە تەندروستیە{باشە} ئەوا بۆ ئەم ڕاکردنێکی دروستە و ئەشتوانێت هەڵبێت یاخود باشتر دەخوازێت و ویستی لەسەری هەیە. وە هەروەها ئەوکەسە لە پێشدا

[6] Aristoteles, *Metaphisyca* I, 1 () 980 a 24-26).

هەڵبژاردنێك {بڕیارێك} بۆدابینكردبێت چونكە لەوەوبەر ئەوەی زانیوە.

[6] ئەگەر پەسەندترین ڕا لە تێگەیشتنی فەلسەفی بچێت- كە ڕای پەسەند شیاوی خۆماندووكردنە تا ئەو ڕادەیەی لەسەر بنەمای هەقیقەت بێت، ئەوا لە تێگەیشتنی فەلسەفی دەچێت- و تێگەیشتنی فەلسەفی ڕێژەیەكی زێتری هەقیقەتی تێیدایە، لەبەر ئەوە تێگەیشتنی فەلسەفی لە ڕاوبۆچوونی دروست وڕاست لە پێشترە.

٧٢

سەرەڕای ئەمەش گەر ئێمە نرخ و بەهای دیتن لە پێناو خودی خۆیدا دیاری بكەین، بەڵگەیە كە بۆچی مرۆڤەكان پێ لەسەر هەبوونی تێگەیشتن و هەبوونی زانیاری زۆر دادەگرن.

---

[5] [6] لەوە دەچێت ئەریستۆ لێرەوە بیەوێت ئەو بابەتەی كەلە قوتابخانەی پلاتۆ باسكرا كە پەیوەندی نێوان "ڕاوبۆچوون" و"زانین"ە باسبكاتەوە.

٧٣

كێ بایەخ بەژیان بدات، بایەخیش بەهەبوونی تێگەیشتن و زانینیش دەدات. ئەو كەسانەی كە ئەمەیان بەلاوە گرنگە نەك لە پێناو هیچ هۆیەكی دیكەدا جگەلەوەی بەهۆی سەرنجدان و بەتایبەت بەهۆی بینینەوە: ئەو كەسانە بەتایبەت بایەخ بەتوانای بینین دەدەن، چونكە هەستی چاو بە بەراورد لەگەڵ بەرهەستەكانی دیكە جۆرێكە لە زانستی ڕاست.

٧٤

لە ڕاستیدا ژیان خۆی لەگەڵ نەبوونی ژیان{نا ژیان} بەئامادەبوونی{هەبوونی} سەرنج و بینینەوە جیادەكاتەوە، وە بەهۆی توانای سەرنجدانیشەوە پێناسەدەكرێت. بە لە دەستدانی توانای سەرنج و بینینەوە ژیان شایەنی خۆماندووكردنە وەك ئەوەی كە ژیان خۆی

لەدەستبدات بەنەمانی توانای بینین.[7]

75

توانای بینین خۆی لە بەرهەست وبینینەکانی دیکە هەر بەوە جیادەکاتەوە کە لەهەموویان ڕوونترە، وە لەبەر ئەو هۆیەشە کە ئێمە زۆر بایەخ بە بینین دەدەین. لەهەرجۆرێك لە بینینەکان توانایەك هەیە بۆ ئەوەی لە ڕێی لاشەوە زانیاری سەبارەت بە شتێك بەدەست بهێنین، بۆنموونە وەك بیستنی دەنگ وەردەگیرێت لە ڕێی گوێکانەوە.[6]

٧٦

کەواتە گەر ژیان شایەنی ماندوبوون بێت ئەوە بەهۆی بینینەوەیە، وە گەر بینین جۆرێك لە فێربوونی زانستی و

---

[7] سەبارەت بەئەم لێکچوونە سەیری: Aristoteles, *Ethica Eudemia* VII, 12 (1244 b 26-28)

[6] بەرهەستەکان وەك توانایەکی بێ بایەخ و بێ هودەی ڕۆح کە لەڕێگای جەستەوە بیەوێت شتێك فێربێت. لە نووسینێکی پلاتۆدا بەناوی (414c) *Definitiones*

ئەگەر ئێمە بایەخ بەمە بدەین لەبەرئەوەی ڕۆح لەتوانایدایە زانست وەدەستبخات بەهۆی بینینەوە، سەرەڕای ئەمەش وەك لە پێشەوە وتان گەر لە نێوان دووشتدا کە شایەنی هەڵبژاردن بێت، ئەویان کە خەسڵەتێکی بەرزتری هەیە هەڵدەبژێردرێت. ئیدی ئەنجامەکەشی شتێکە جێی ڕەتکردنەوە نییە. لە هەموو جۆرەکانی بەرهەستەکان توانای بینینە بەپلەی یەکەم دێت و لە هەمووشیان زیاتر بەبەهاترە.

77

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە تێگەیشتنی فەلسەفی زێتر لە توانای بینین و هەموو جۆرەکانی دیکەی بەدیکردن هەڵدەبژێردراوترە، تەنانەت لەخودی ژیان خۆشی. چونکە لەهەموویان زێتر توانای بەسەر هەقیقەتدا دەشکێت. ئەمەش هۆیەکە کەبۆچی هەموو کەسێك لەسەروو هەموو شتێکەوە بەدوای تێگەیشتنی فەلەسەفیدا وێڵە و بۆی

دەگەرێت.[8]

78

ئەوانەشــی ژیــانی ڕونــاکبیری هەڵدەبــژێرن هاوکــات ژیــانێکی تایبــەت و شــیاویان هەیــە. ئەمــەش لەمــەدا دەردەکەوێت.

79

پێدەچـێت وشـەی "ژیـان" بـەدوو واتـا بـەکاربهێنرێت: بەواتای ڕامان و توانا وە هـەروەها بـە مانـای بـەدیهێنانیش. ئێمە لە دووحاڵەتدا دەڵێین زینـدەوەرەکان دەتـوانن ببیـنن: لـە کاتێکـدا ئەگـەر چاویان هـەبێت و هـەر لەدایکبوونـەوە توانای بینینیان هـەبێت، هاوکـات لـە کـاتێکی دیکەشـدا گـەر بەڕێکـەوت چـاویان داخـستبێت یـاخود گـەر ئـەو توانایـە

[8] بەپێی ڕستەی یەکەمی پەرتوکی میتافیزیکا واهاتووە "مـرۆڤ هـەر لەسروشـتەوە بەدوای زانستدا وێڵە". دەشێت ئەمە بەم شـێوە بخوێنرێتـەوە"هـەموو مرۆڤێـك هـەر لەسروشتەوە حەزی بـە فەلـسەفەیە". ئەمـەش دەشـێت وەك "ستایـشی فەلـسەفە " لێکبدرێتـەوە. بـەڕای ئەریـستۆ مـرۆڤ نـە بەتـەنها چاوی بڕیوەتـە زانـست بـەڵکو بەتــەنگی وەدەستخــستنی زانــستێکی بەرزیــشەوەیە: Aristoteles, *Ethica Nicomachea* X, 6-8

بـەکاربهێنن و لـە شـتێك بـڕوانن. بەهـەمان شـێوەش ئەمـە ڕاسـتە بـۆ "زانـین" و "ناسـین" هەنـدێك جـار مەبەسـتمان لەمــە {کردەیــە} بــەکارهێنانی توانــاو تێڕامانــە. هەنــدێك جاریش مەبەستمان لێی هەبوونی ئەو توانایەو زانستە.[8]

80

ئیدی گەر ئێمە لەڕێی بەرهەستەکانەوە جیاوازیـەك لـە نێوان زینـدەوو نازینـدەدا بکـەین، وەگـەر "بەرهەسـتکردن" دوو واتای هەبێت کە یەکێکیان بـەکارهێنانی بەرهەسـتەکان دەگرێتـەوە. وە ئـەوی دیکـەش ئـەوە بگەیـەنێت کـە مـرۆڤ لەتوانایدایە سەرنجبدات (لەبەرئەوە بە کەسێکی خەوتووش دەلـێین کــە ئــەو بەرهەســتەکانی بــەکاردەهێنێت). ئــەوە ئاشکرایە وشەی "ژیان" یش بە دوو واتا بەکاردەهێنرێت بە واتایــەك کەســێکی ئاگــا، کەســێکە کــە دەژی. هــەروەها کەسێکیش کەنوستوبێ ڕاستە ئەمەی پێ بووترێـت: چـونکە ئـەم کەسـە لـە توانـای دایـە دۆخەکـە بگۆڕێـت. وەبـەهۆی

[8] سەبارەت بەم جیاوازیە سەیر [7]Ackrill, *Aritoteles*, 198-202& Aristoteles, *De anima* II, 1(412 a 10& 22-28)& II,5

ئەوەش ئێمە دەڵێین ئەو کەسە بەئاگایە کە سەرنج و بەرهەستەکانی بەکارە، هەر لەبەر هەمان هۆش ولەبەرئەوەش دەتوانرێ بووترێ ئەو کەسە دەژی.

81

کاتێک ئێمە یەک یاخود هەمان وشە بەدوو واتا بەکاردەهێنین، یاخود کاتێک وەک ئاماژە بەدۆخێکی پاسیڤ دەدەین، ئەوساکە ئێمە واتایەکی ڕاستی و سەرەکی بەهی یەکەم بەکارهێنان دەدەین: بۆنموونە ئێمە بەکەسێک دەڵێین"ئەزانێت" ئەگەر زانین بەکاربهێنێت وەک لەوەی کاتێک ئەو هەر زانستی هەبێت. یاخود دەڵێین ئەو دەبینێت واتە سەیری شتێک دەکات وەک لەوەی ئەو تەنها توانای سەیرکردنی هەبێت.

82

هەروەها دەربارەی ئەو شتانەی کەتەنها یەک وشە بۆ بەکارهێنانی هەیە، بەپلەی یەکەم ئێمە تەنها بەواتای زیاتریا زۆریی بەکاری ناهێنین، بەڵکو دەربڕینەکە هەروەها

بەواتای لەپێشترو پاشتریش بەکاردێنین. وەک چۆن دەڵێی تەندروستی بە پلەیەکی بەرز چاکە {یاخود چاکترە} لەوەی دەبێتە هۆکاری تەندروستی، هەروەک چۆن سەبارەت بەشتێک کەبۆخۆی بەهادارە و لە پێشترە لەوەی بەهایەک دەڕەخسێنێت. لێرەدا ئێمە دەبێت وشەی "چاکە" کە لە هەردوو حاڵەتدا بەکارهاتووە و بەڵام یەک واتای نییە، چونکە لەیەکێکیاندا سوودگەلێک دەگرێتەوە، لەئەویتریشدا واتە هەبوونی خەسڵەتێکی چاکە دەگرێتەوە.

83

کەواتە ئێمە دەتوانین سەبارەت بەیەکێک کە بەئاگایە{نەنوستووە} بڵێین ئەو بەپلەی نایاب دەژی وەک لەوەی کەسێک کەخەوتووبێت، وەهەمان شت سەبارەت بەیەکێک کە بەڕاستی ڕۆحی خۆی بەکاردێنێت بەبەراورد لەگەڵ کەسێک کە هەر ڕۆحی هەیە. بەهۆی یەکەمیانەوە{ئەوەی ڕۆح بەکاردەهێنێت} دەتوانین ئێمە

سەبارەت بە دووەمیشیان بڵێین كە دەژی-زیندووە-. یەكەمیان لە حاڵەتێكدایە كە چالاكە،بەڵام ئەویتر زیندووەو لەحاڵەتێكی ناچالاكدایە{پاسیڤە}.

84

ئیدی بەكارهێنانی شتێك واتە ئەمە: هەركاتێك توانایەك هەبێت سەبارەت بە یەك شت، ئەوساكە دەبێت مرۆڤ هەر ئەوەندە بكات {كەتوانای بەسەریدا دەشكێت} بەڵام كاتێك ڕێژەیەكی زیاتر هەیە{لەتوانادا}ئەوسا شتێك دەكات كە لە هەمووی باشتربێت. بۆنموونە شمشاڵ-نای- جا كەسێك كە بیەوێت تەنها شمشاڵ بژەنێت ئەوا بەباشی دەیژەنێت. تاڕادەیەكیش هەمان شت ڕاستە لە حاڵەتەكانی دیكەدا. هەروەها دەتوانین بڵێین كەسێك شتێك بەكاردەهێنێت بەو شێوەیەی كەدەبێت، هەروەها زۆرباش بەكاریشی دێنێت، چونكە هەركەسێك شتێك بەچاكی و ڕێكوپێكی بەكاربهێنێت، ئامانج وسروشتی ئەو شتەشی لەبەرچاوگرتووە.

85

ئیدی ئێستاكە ئەرك و فەرمانی ڕۆح لەوەدایە كە بەتایبەت یاخود بەزۆری لەبیركردنەوە و لێكدانەوە بەكاردێت. ئەمەش بەسروشت سوك و ئاسانە بۆ هەموو كەسێك كە لێكدانەوە بكات. كەواتە كەسێك لە پلەیەكی بەرزدا دەژی ئەگەر بەڕێكی بیربكاتەوە و گەر بەتایبەت ئەمەی لە پێناو گەیشتن بە هەقیقەتدا بێت. ئا ئەمە ئەو پیاوەیە كە تێگەیشتنی هەیەو هاوكۆكە لەگەڵ زانستداو ڕێكوپێك تێڕادەمێنێت و دەهزرێت. ئیدی لەم حاڵەتەدا ژیانێكی تەواو واتادار بەو كەسانە دەبڕێت و بە ئەوكەسانەی كە تێگەیشتنی فەلسەفیان هەیە كە ئاماژەشی پێدەدرێت.

86

ئەگەر بۆ هەموو زیندەوەرێك "ژیان" یەك شت بێت لەگەڵ "هەبووندا"، ئەوە ئاشكرایە كە ئەو مرۆڤە پلەیەكی بەرزی تێگەیشتنی فەلسەفی هەیە لە ڕاسترین واتای وشەی هەبوون، وە بەتایبەت كاتێك ئەو كەسە ئەو تێگەیشتنە{یاخود ئەو هەبوونە} لە پراكتایكدا

بەجێبهێنێت و بەنیازبێت و بیەوێت تێڕامێنێ لەوەی کە زیاتر شایەنی ناسینە لەوەدا کەهەیە.

87

هەروەها ڕاستە کە چالاکیەکی تەواو و ناپچڕپچڕ، خۆشی لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت. لێرەوە چالاکی تێڕامان لە هەموو چالاکیەکانی دیکە خۆشترە.[9]

٨٨

سەرەڕای ئەمەش جیاوازیەك لە نێوان هەبوونی چێژو خۆشی لە کاتی خواردنەوەدا هەیە، لەگەڵ هەبوونی چێژ یاخود چێژوەرگرتن لە خواردنەوە، چونکە زۆر ڕێی تێدەچێت کە کەسێك تینوی نییە یاخود کەسێك کە شتێك قوتدەدات بەڵام حەزیشی لێ نییە، کەچی لە کاتی خواردنەوەیدا چێژی لێوەردەگرێت نەك بەهۆی خواردنەوەوەکەوە، بەڵکو بەهۆی ئەوەی ئەم بە ڕێکەوت لە شوێنێك دانیشتوە و سەیری شتێك دەکات یاخود دەبینرێت.

[9] Plato, *De Staat* 581d

ئێمە دەتوانین سەبارەت بەم کەسە بڵێین کە ساتێکی خۆش بەسەردەبات و لە کاتی خواردنەوەکەشدا خۆشی پێدەگات، بەڵام ئەمە بەهۆی ئەوەوە نییە کە دەخواتەوە یاخود بەهۆی ئەوەشەوە ئێمە کە لە خواردنەوەدا چێژوەردەگرین. بەهەمان شێوەش دەتوانین دەربارەی ڕۆیشتن و فێربوون یاخود هەر چالاکیەکی دیکە بڵێین کەخۆشە، یاخود جێی ڕەزامەندیە، نەك لەبەرئەوەی ئێمە بەڕێکەوت چێژ یاخود ئێشی لێبینین، بەڵکو ئەوەندەی هەموومان بە ئامادەبوونی ئەم حاڵەتە چێژ یاخود ناخۆشی هەست پێ بکەین.

٨٩

بەهەمان شێوەش دەتوانین"ژیان" بەخۆشی ناو ببەین، ئەگەر بە ئامادەبوونی-هەبوونی- ئەو خۆشیە بۆ ئەوانەی کە ئەو جۆرە ژیانە بەسەردەبەن خۆش بێت، وە نەك بۆ ئەوانەی کە بەڕێکەوت دڵیان بەشتێك خۆشە، بەڵکو بە تەنها بۆ ئەوانەی کە ژیان خۆشیە، ئەم ناوبردنە ڕاستە، وە هەستکردن بەو دڵخۆشیە دەگەڕێتەوە بۆ خۆشی ژیان.

٩٠

ئیدی ده‌توانین سه‌باره‌ت به‌ كه‌سێك كه‌ ئاگایه‌ بڵێین زیندووه‌و ده‌ژی وه‌ك له‌وه‌ی كه‌ خه‌وتووه‌. هه‌روه‌ها ئه‌وكه‌سه‌ی تێگه‌یشتنی هه‌یه‌ زیاتر ده‌ژی وه‌ك له‌وه‌ی كه‌نییه‌تی، ئێمه‌ ده‌ڵێین كه‌ سه‌رچاوه‌ی خۆشی ژیان ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ به‌كارهێنانی ڕۆحی تێیدایه‌، چونكو ئه‌مه‌ش ژێنێكی ڕاسته‌قینه‌یه‌.

٩١

كه‌واته‌ ئێستاكێ چه‌ند شێوه‌یه‌كی جیاواز هه‌یه‌ بۆ به‌كارهێنانی ڕۆح، به‌ڵام گرنگترینیان ئه‌وه‌یه‌ كه‌ مرۆڤ به‌ئه‌ندازه‌یه‌كی باش لێوه‌ی بگاته‌ تێگه‌یشتنێكی فه‌لسه‌فی. بێگومان نكولیشی لێ ناكرێت كه‌ خۆشی له‌ تێگه‌یشتن و تێڕامانی فه‌لسه‌فیدا ته‌نها یاخود به‌ تایبه‌ت خۆشی ژیانه‌. ژیان بۆخۆشی دڵخۆشیه‌ به‌ته‌نها یاخود به‌زۆری بۆ ئه‌و كه‌سانه‌یه‌ كه‌ فه‌له‌سه‌فه‌كاری ده‌كه‌ن. چونكه‌ به‌دیهێنانی زۆرینه‌ی بیركردنه‌وه‌ ڕاسته‌كان، ئه‌وانه‌ی كه‌ به‌هۆی بالآترین بنه‌ماو پره‌نسیپه‌وه‌ و ئه‌وانه‌ی ته‌واو جێگای

متمانه‌ن له‌ هه‌موو چالاكیه‌كانی دیكه‌، زۆرترین خۆشی ژیان ده‌چێژن.

٩٢

﴿لێره‌وه‌ ئاشكرایه‌ كه‌ مرۆڤه‌ ئاقڵمه‌نده‌كان به‌هۆی ئه‌زموونكردنی خۆشیه‌كی ڕاسته‌قینه‌ و خۆشیه‌كی به‌هاداره‌وه‌ ده‌بێت خه‌ریكی فه‌لسه‌فه‌كاری بن﴾

ژیانی ڕوناكبیری ژیانی به‌خته‌وه‌ری

٩٣

ئه‌كه‌ر ئێمه‌ بمانه‌وێت ئه‌م به‌خته‌وه‌ریه‌ ته‌نها له‌ڕێی به‌شه‌كانیانیه‌وه‌{پێكهێنه‌ره‌كانییه‌وه‌}لێك نه‌ده‌ینه‌وه‌، به‌ڵكو له‌ڕێی به‌رده‌وام گه‌ڕانه‌وه‌ بۆ ژیان، بگه‌ینه‌ هه‌مان ده‌ستنیشانكردن و وه‌ك تێكستێك وه‌ری بگرین. ئه‌وا ده‌بێت هیچ خراپ تێنه‌گه‌یشتنێك نه‌هێڵینه‌وه‌ ده‌رباره‌ی ئه‌وه‌ی كه‌ فه‌لسه‌فه‌كاری له‌ هه‌مان په‌یوه‌ندیدایه‌ بۆ ژیانی به‌خته‌وه‌ری وه‌ك له‌هه‌مان په‌یوه‌ندیشدایه‌ له‌گه‌ڵ

سروشتماندا. گەرچی ئێمە مرۆڤێکی بەرفراوان یاخود بێ نرخیش بین. هەموو یەکێك ئەوشتانە دەدۆزێتەوە کە بەرەو ژیانێکی کامەرانی دەبات یاخود کە بەرئەنجامی کامەرانییە،ئیدی ئەو ڕێگایە ماندووبوون هەڵدەگرێت{لە پێناو گەیشتن بە کامەرانی}. سەرەڕای ئەمەش هەندێك لەو هۆکارانەی کە ژیانی ئێمە کامەران و شاد دەکەن مەرجێکی زەرورین و وە هەندێکیشیان سەرچاوەی خۆشین.

٩٤

ئیدی بۆچوونی ئێمە ئەوەیە کە ژیانی کامەران و بەختەوەری لە تێگەیشتنی فەلسەفیدایە یاخود لە جۆرێك لە داناییدایە، یاخود لەوەدایە کە مرۆڤ باشترین خەسڵەتی تێیدابێت، یاخود لەوەدا کە دڵخۆشی هەبێت یاخود لە هەموو ئەم شتانەدایە.

٩٥

دەی ئەگەر ژیانێکی بەختەوەر لە تێگەیشتنی فەلسەفیدا بێت، ئەوا ئاشکرایە ئەمە {بەختەوەریە} تەنها

بۆ ئەوانەیە کە فەلسەفەکاری دەکەن، وە ئەگەر بەختەوەری لەوەدایە کە مرۆڤ باشترین خەسڵەتەکانی ڕۆح یاخود ئەزموونکردنی خۆشی هەبێت، ئەوا ئەمە بەتەنها یاخود بەزۆری بۆ ئەوانە، چونکە هەبوونی باشترین خەسڵەت گرنگترین شتە لەوەی کەهەمانە{لەژیاندا}، وە گەورەترین سەرچاوەی خۆشیشە، گەر ئێمە یەك بەیەکی پارچەکانی سەیربکەین، کە ئەمەش {بەرهەمی} بۆخۆی تێگەیشتنێکی فەلسەفییە. هەروەها ئەگەر کەسێ لافی ئەوە لێبدات کە هەموو ئەو شتانەی بەیەکەوە ژیانێکی بەختەوەر دەڕەخسێنێت، ئەوا شتێکی دیکەشی دێتە سەری کە پێناسەکەیەتی{هی بەختەوەری} لە تێگەیشتنی فەلسەفەدا.[9]

96

[9] پێدەچێت ئەریستۆ لێرەدا شوێنێ دیاربکات لەو مشتومڕەی کە لە نێوان فێرگەی پلاتۆدا هەبوو دەربارەی پەیوەستی بەختەوەری بە ژینێکی پڕ تێرامان ولێخوردبوونەوەدا: Aristoteles, *Politica* VII, 1(1323 a 14-1324 a 4).

ئەمەش شتێك لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت كە هەموو كەسێك لەتوانایدایە بیگاتێ{بگاتە بەختەوەری} بۆیە دەبێت سەرقاڵی فەلسەفە بێت. چونكە لەوێدا یاخود بەزۆری لەوێدا ژیانێكی {پڕ}تەواو هەیە، یاخود فەلسەفە لە هەموو ئەگەرەكانی تر بۆ بەختەوەری لە پێشترە، بۆئەوەی ناوی یەك هۆكار بهێنین: لەبەرئەوەی بۆ ڕۆح فەلسەفە باشترین ڕێگایە بۆ گەیشتن بە بەختەوەری.

97

خراپ نییە گەر ئەم خاڵە زێتر ڕۆشن بكەینەوە (بە بەراورد بەو گریمانە گشتیانەی تر) بەهۆی ئەو شتەی كە لەچاوی هەموو شتێكی تردا بەلگەنەویستە.

98

بەلایەنی كەمەوە شتێك هەیە كەلای هەموو كەسێ ئاشكرایە كە یەكێ ژیانێكی دەوڵەمەندو گەورە یاخود دەسەلات هەڵنابژێرێت بەبێ بەرچاوڕوونی یاخود بەبێ

فامیین و ئەقل، تەنانەت ئەوە ناكات گەر ئەوە لە پێناو دەستكەوتێ یا خۆشیەكی هەرزەیی تێیدابێت، وەك چۆن ئەوانەی بەهەموو ژیانیان ئەمە پیشەیانە. {ئەفسوس} وەك دەردەكەوێ هەموو مرۆڤێ هەولێەتی خۆی لەئەو بەرچاوڕوونییە لابدات. ئیدی تێگەیشتنی فەلسەفی لە نەبوونی بەرچاوڕوونییەوە دێت. وە مرۆڤیش هەمیشە یەكێك لەو دوو دژە{فەلسەفە و پێچەوانەكەی} هەڵدەبژێرێت و خۆی لەئەویدیكە لادەدات.

99

وەك چۆن دەبینین كە دەبێت خۆمان لەنەخۆشی لابدەین، بەهەمان شێوەش دەبێت تەندروستی هەڵبژێرین. كەواتە بەم لێكدانەوەیە بێت دەرئەكەوێت كە تێگەیشتنێكی فەلسەفیانە لە چاو هەموو شتێكدا لە هەموویان لە پێشترەو نەك لە پێناو شتێكی دیكەدایە كە لێوەی دروستدەبێت (شایەتحاڵی ئەمە ئەو بۆچوونە باوانەی كەهەن). ئەگەر كەسێك خاوەنی هەموو ششتێك بێت، بەڵام ناساغ ونەخۆش وتوانای تێگەیشتنی نەبێت،

ئەوا ژین هیچ بەهایەکی نییە بۆی، چونکە ئەو ناتوانێت هیچ قازانجێك لەو شتانە بکات.

100

لەبەرئەوە ئەوانەی ئاشنایەتیان لەگەڵ تێکستە فەلسەفەیەکاندا هەیەو لە توانایاندایە تامی بکەن، پێیان وایە شتەکانی دیکە هیچ واتایەکیان نییە. هەر لەبەر هەمان هۆشە کە هیچ کەسێك لە ئێمە ناتوانێت لە هەمووژیانیدا هەردەم مەست بێ یاخود هەر بەمندالی بمێنێتەوە.

101

لەبەر ئەم هۆیەشە کە خەوتن گەرچی زۆر خۆشیش بێت خوازراو نییە، تەنانەت گەر ئێمە پێمان وابێت کە کێ بخەوێت هەموو شتێکی خۆشی لایە، لەبەرئەوەی ئەو دیمەنانەی{خەونانەی} کە لە کاتی نوستندا دێنەئاراوە ڕاست نین، بەلام ئەوەی بە ئاگایی دەبینرێت، ڕاستن. خەوتن و بە ئاگابوون لە هیچدا جیاوازیان نییە مەگەر

تەنها لەوەدا کە ڕۆح لە حاڵەتی بە ئاگاییدا بەریەك کەوتنێکی لەگەڵ ڕاستیدا هەیە {واقیع}، بەلام لەدۆخی نوستوندا {ڕۆح} هەڵدەخەڵێت. ئەوەی لەدەمی خەونەکانماندا بەدەردەکەوێت سێبەرەو ناڕاستیشە.

١٠٢

هەروەها ئاشکرایە کە زۆرێك لە خەڵکی لەمەرگ هەڵدێت، ئەمەش ئەوەدەگەیەنێ {بەلگەیە} کە ڕۆح حەزی لەفێربوونە. ڕۆح لەشتێك هەڵدێت کە نایناسێت، کە تاریك و ناڕۆشنە، بەلام بەسروشتی خۆی بەدوای شتێکدا دەگەڕیت کە ئاشکراو ناسراوە. بەتایبەت لەبەرئەمەیە کە دەتوانین بڵێین دەبێت ئێمە ڕیزێکی تایبەتمان هەبێت بۆ ئەو کەسەی کە بەهۆیەوە خۆر وڕوناکی دەبینین. وە دەبێت ڕێزی دایك و باوکمان بگرین لەبەرئەوەی ئێمە قەرزاری ئەو هەموو شتە بەهادارانەین بەهۆیانەوە: چونکە ئەوانن

بەرپرسیارن لەوەی ئێمە کە بتوانین تێگەیشتمان هەبێت. لەبەر هەمان هۆ ئێمە ئەزموونی خۆشیەك دەکەین کە جێی متمانە بێت و وەهەمان شتیش ڕاستە سەبارەت بە ئەوانەی کە دەیانناسین و هاوڕێمانن. ئەمەش ئەوە نیشان دەدات کە ئێمە زێتر بایەخ بە شتێك ئەدەین کە بناسرێت و ڕوون و ئاشکرابێت. وەئەگەر ئەمە بۆ ئەوە بێت{بخوات} کە ناسراوەو ڕوونە، ئەوا بۆ ئەمە بە زەروری بۆ زانست و زانین وتێگەیشتن دەخوات.

١٠٣

سەرەڕای ئەمانەش وەك چۆن بۆنموونە لە خاوەنداریێتیدا مرۆڤ جیاوازی لە نێوان وەدەستخستنی شتێك بۆ ژیان لەگەڵ بەختەوەری ژیاندا دەکات، بەهەمان شێوەش پێموابێ ئەمە بۆ تێگەیشتنی فەلسەفی ڕاستە. پێموایە ئێمە بۆ ژیان تەنها شێوەیەکی دیکەمان پێویستە وەك لەوەی ژیانێکی چاکتربژین. دەبێت لەزۆربەی خەڵکی نەگرین کە کامیان پەیڕەودەکەن{واتە تەنها بۆئەوی بژین نەك بەختەوەربن}؛ واتە کاتێك ئەمان خوازیاری ژیانێکی

بەختەوەرن، بەڵام بە تەنها ڕازی یاخود قایل نین بە شتە سادەکان بۆ ژیان {واتە لەوەزیاتر ناگەڕێن بەدوای بەختەوەریدا} بەڵام کاتێك مرۆڤ پێی وابێت کە ژیان بەهەر نرخێك بێت دەبێت بەردەوام بێت،[9] ئەوا جێگای پێکەنین و گاڵتەجاڕیە کە ئەم کەسە خۆی ماندوو دەکات و مشوری ئەوە دەخوات کە بۆ فێربوونی فەلسەفە دابین بکات چونکە مایەی زانین و ناسینی واقیعی ڕاستەقینەیە.

نێوانداری بەها مرۆییەکان

١٠٤

مرۆڤ دەتوانێت بە لێکدانەوە بەهەمان ئەنجامگیری بگات. ئەگەر تێڕامان لە ژیانی مرۆڤ بە ڕۆژی ڕووناك بێت، ئەوا مرۆڤ دەگاتە ئەو ڕاستیەی کە هەموو شتێك کەمرۆڤ بەلایەوە گرنگە گەمەی سێبەرە.[9] لێرەوە ڕاستە کە مرۆڤ

[9] سەیری ١١٠ و هەروەها Gorgias ١٢٠ بکە.

[9] لێرەدا بەچاولێکردن لە تێزەکەی پلاتۆ ئەریستۆ دەیەوێت بڵێت کە واقیع بۆ ئەو کەسانەی کە ئاگایان لە فەلسەفە نییە جگەلە گەمەی سێبەر بەراوردکردن هیچی

دەڵێت، ئادەمیزاد هیچ نییەو شتە مرۆییەکانیش هەتاهەتایی نین. مرۆڤ دەبێت گاڵتەی بێت بە {واتای}هێزو گەورەیی و جوانی: چونکو هیچ بەهایەکیان نییە. ئەوانە تەنها کاریگەریان هەیە لەسەرمان{لەسەر دیدەمان} لەبەرئەوەی ئێمە ناتوانین جیاوازیەکی وردیان {لە نێواندا} بکەین.[10]

١٠٥

وەئەگەر یەکێك لە توانایدا بووبێت بیرتیژانە وەك ئەوەی لە چیرۆکی لاینسوس Lynceus کە دەیتوانی لە دیوارو نێوان درەختەکانیشەوە ببینێ، ئەوا دەشێت ئەم مرۆڤە تواناو حەوسەڵەی ڕاگیرکردنی دیدو ڕوانینی کەسێکی تری ئەگەر بتوانێت ئەو {پێکهاتەیەی} چیەتی

دیکە نییە بە بەراورد لەگەڵ ئەوەی کە دەیبینن: Aristoteles , *Metaphisica*, V, 29(102 b 24)

[10] Aristotels , *Metaphisica*, II,1 (993 b 9-11)

ئەو کەرەسەی لێدروست بوو بزانێت.[9] هەروەها {واتای}ڕێزگرتن و بەناوبانگی کە زیاتر درکی پێدەکرێت{وەك لەوەی بەچاو دەیبینین} شتێکە کەپڕە لە بێ مانایی دەرنەبڕاو. کێ جارێك بزەیەکی هەتاهەتایی وەرگرێت بەلایەوە گەمژەییە کە بایەخ بەو شتانە{ناوبانگ و ڕێزدەرخستن} بدات. کام لە شتە مرۆییەکان بە هەمیشەیی و بەردەوام دەمێنێتەوە؟ نەخێر، ڕام وایە کە تەنها بەهۆی لاوازی و کورتبینییەوە ئێمە ئەو شتانە بە گرنگ دەزانین.

١٠٦

گەر مرۆڤ ئەمە بە چاوی خۆی ببینێت{تێی بگات}، کێ دەتوانێت بڵێت ئەم کەسە بەختەوەرو شادو بێ خەمە؟ هەر لە سەرەتاوە ئێمە لە سروشت بووین و بەپێی سروتە

[9] لاینسیوس یاخود lynxoog ئەفسانەیەی توانایەکی سەیری لە ویستی بینینی هەموو شتێکی نادیاردا هەبووە.

باوەکانی نمایشکردن [9] دروستکراوین بۆئەوەی سزابدرێین. بە وتەی بەساڵاچووەکان کە دەڵێن دەبێت ڕۆح سزابخوات {سزابدرێت} وە ژیانی ئێمە جۆرێکە لە سزادان لەپێناو دەستکەوتنی شتە گەورەکاندا، کە ئەمە لە ژێر کاریگەری پەیامی خوداوەیە.

١٠٧

هاوڕێتی ڕۆح لەگەڵ جەستەدا لە ڕاستیدا چەند ڕێگایەکی هەیە. بۆنموونە بە پێی ئەو هەواڵانەی کە لە Etrusken وەن، واباسکراوە کە زیندانییەکان لە ڕێی کۆت وبەندکردنی لاشە مردووەکەیان بە هی مرۆڤە زیندووەکانەوە ئەشکەنجەدراون، و ڕووی دەموچاویان کراونەتە یەکتر و ئەندامی لاشەیان لەسەر یەکتر دانراوە، بەهەمان شێوەش ڕۆحیش درێژکراوە و بەهەموو ئەندامە

[9] ئەریستۆ ئاماژە بەو سروتە ئاینییە دەدات کە لە هەندێك ئاینزدایە کە تێیدا بەڵێنی ژیانێکی بەختەوەر لە جیهانێکی تردا پاش مردن نمایش دەکرێت. ئیدی ڕزگارکردنی مرۆڤ لە گوناهەکانی لە سروتێك(ڕیتوێلێکی)ی نهێنی دەچێت.

بینراوەکانی جەستەوە گرێدراوە [8].

بڵێسەی خودا لەمرۆڤدا

١٠٨

هیچ شتێك بۆ مرۆڤ خودایی و پیرۆزنییە جگەلەوشتەی کە بۆ مرۆڤ شایەنی خۆماندووکردن {ڕەنجکێشان} بێت. ئەمەش ئەوشتەیە کە لەڕێی بەدیهێنانی تێگەیشتنی فەلسەفی و بیرکردنەوە چنگدەکەوێت. لەوەی کە موڵکی ئێمەیە تەنها ئەوشتە نەگۆڕە{نەمرە}کە لەناو ناچێت، خودایییە.

١٠٩

بەهۆی ئەگەرێکەوە دەتوانین لە ژیانماندا سوود لەو توانایە وەربگرین، گەرچی ئەوە هەر لەسروشتەوە سەخت و بارگرانییە، بەڵام سەرنجڕاکێشە، ئەوەش کە بەراوردکردنی مرۆڤە بە بوونەورەکانی تر، کە لە چاو

[8] سەیری *Phedo* 82e

هه‌موویاندا مرۆڤ له خودا ده‌چێت.

١١٠

ʼرۆحی ئێمه خوای ئێمه‌یه‌ʼ﴿جا ئه‌مه هێرمینمۆس وتبێتی یاخود ئه‌ناکسۆگۆراس﴾ وه هه‌موو زینده‌یه‌ك كه ده‌مرێ به‌شێك له خوداشی تێیدایه{واته به‌شێك له زیندوویێتی كه مانه‌وه‌ی ڕۆحه هه‌ر ده‌مێنێته‌وه}". ئیدی ده‌بێت ئێمه فه‌لسه‌فه‌كاری بكه‌ین یان ده‌بێت ماڵئاوایی له ژیان بكه‌ین و لێی ده‌ربچین، چونكه ئه‌ویتر هه‌یه، به‌ڵام ئه‌مه یا ئاخاوتنێكی پیاوماقوڵانه‌یه یاخود دێوانه‌یه‌تیه‌كی گه‌وره‌یه.[10]

[10] هه‌ڵبژاردن له نێوان ژیان و زیندوویی، زیندوویی وه‌ك ئه‌ویترو به‌رامبه‌ری نوستوویی –نه‌زانی- به‌ڵام ژیان یه‌كسانه به‌ئامانجی فه‌لسه‌فه.